ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА
ПРАВА ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКИ
Кафедра: публічного управління та адміністрування

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему:

«Державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури (на матеріалах Хмельницького району)»

Виконав: студент магістратури
за спеціальністю 281 Публічне
управління та адміністрування
заочної форми навчання
Бойко С.А.
(прізвище та ініціали)

Керівник: д.е.н., доцент,
професор кафедри
Войцещук А.Д.
(прізвище та ініціали)

Рецензент: _____
(прізвище та ініціали)

Хмельницький – 2020 рік

Анотація

Бойко С.А. Державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури (на матеріалах Хмельницького району) - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2020. – 84 с.

Визначено сутність сільської соціальної інфраструктури, визначено її функцію та структуру. Сформовано категорію «державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури», ідентифіковано засоби реалізації стратегічних пріоритетів регіонального розвитку соціальної інфраструктури.

Проведене дослідження особливостей управління соціальною інфраструктурою сільських територій Хмельницького району. Проаналізовано тенденції розвитку мережі закладів соціальної сфери, що функціонують в межах сільських територій Хмельницького району, визначено основні проблеми в розвитку соціальної інфраструктури.

Обґрунтовані практичні рекомендації з удосконалення державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури у процесі децентралізації соціальних повноважень і зобов’язань. Визначено пріоритетні інструменти державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури на засадах взаємодії органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадськості. До них віднесено: залучення бізнесу в реалізацію інфраструктурних проектів, в тому числі у якості учасників державно-приватно партнерства та соціального підприємництва; розвиток і просування соціального підприємництва у всіх галузях соціальної сфери; використання інструментарію народного фінансування (фандрейзинг та краудфандинг) для реалізації соціально важливих проектів; впровадження «громадського бюджету».

Ключові слова: державне регулювання розвитку, сільська соціальна

інфраструктура, стратегія розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Summary

Boyko SA State regulation of rural social infrastructure development (based on materials of Khmelnytsky district) - Qualification scientific work on the rights of the manuscript. Master's thesis on obtaining a master's degree in the specialty 281 Public administration and administration. - Leonid Yuzkov Khmelnytsky University of Management and Law, Khmelnytsky, 2020. - 84 p.

The essence of rural social infrastructure is determined, its function and structure are determined. The category "state regulation of rural social infrastructure development" has been formed. The research of features of management of a social infrastructure of rural territories of the Khmelnytsky area is carried out.

Substantiated practical recommendations for improving state regulation of rural social infrastructure in the process of decentralization of social powers and responsibilities. Priority instruments of state regulation of rural social infrastructure development on the basis of interaction between local governments, business and the public have been identified.

Key words: state regulation of development, rural social infrastructure, strategy of rural social infrastructure development.

ЗМІСТ

ВСТУП 5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ 8
1.1 Сутність, складові та функції сільської соціальної інфраструктури 8
1.2 Складові процесу державного управління сільською соціальною інфраструктурою 19
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ РАЙОНІ 31
2.1. Характеристика демографічного та соціально-трудового розвитку сільських територій в Хмельницькому районі 31
2.2. Стан розвитку сільської соціальної інфраструктури Хмельницького району 39
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ 49
3.1. Встановлення стратегічних пріоритетів державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури 49
3.2. Удосконалення управління сільською соціальною інфраструктурою на засадах взаємодії влади, бізнесу та громадськості 58
ВИСНОВКИ 72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 76

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні, під час входження України до європейського простору, публічне управління, зокрема, місцеве самоврядування, вже зазнало значних змін. Сучасні процеси децентралізації та реформування місцевого самоврядування висувають нові вимоги до якості та результативності діяльності посадових осіб місцевого самоврядування, яка безпосередньо позначається на рівні соціально-економічного розвитку як окремих територій, так і країни в цілому. Нові українські реалії спонукають до визначення шляхів радикального покращення існуючих моделей управлінської діяльності на місцевому рівні, в адміністративно-територіальних утвореннях.

Соціальна сфера кожного регіону традиційно розглядається як невід'ємна частина єдиного національного господарського комплексу країни та водночас як самостійна цілісна система, що має власні цілі розвитку, унікальний ресурсний потенціал, специфічно поєднує виробничі, фінансові, людські ресурси. Регіональна соціальна система бере активну участь у процесах міжрегіонального та внутрішньорегіонального відтворення.

Проблематика забезпечення розвитку сільської соціальної інфраструктури на рівні територіальних громад –селищ і сіл набуває дедалі більшої актуальності для сучасної України, виходить на порядок денний нової регіональної та внутрішньої державної економічної політики.

Актуальним питанням становлення, розвитку, досвіду реалізації й реформування місцевого самоврядування, правовим, організаційним, кадровим, фінансовим та іншим аспектам забезпечення місцевого соціально-економічного розвитку присвячували праці такі учені як: О.Ю.Амосов [2], О.А.Біттер [8], Т.В.Іванова [27], А.В.Лісовий [35], М.Й.Малік [40], С.В.Майстро [38], М.К. Орлатий [47], О.Г.Осауленко [53], О.І.Павлов [49], І.В.Прокопа [52], П.Т.Саблук [54], Ю.П. Шаров [62], які ґрунтовно дослідили історичну трансформацію парадигм управління територіальними громадами, їх рівні і типи, структуру та функціональне призначення, розвиток

територіальних громад України та їх соціальну інфраструктуру, процеси самоврядування, планування їх розвитку тощо.

Водночас, незважаючи на цінність проведених наукових досліджень, окремі аспекти управління розвитком сільської соціальної інфраструктури залишаються не дослідженими. Актуалізація впровадження системи самоуправління сільськими територіями на регіональному рівні, а також удосконалення державного стимулювання їх розвитку сприятимуть підвищенню ефективності державної регіональної політики. Саме ці обставини і визначили вибір теми магістерської роботи, основні цілі та завдання, її актуальність, наукову і практичну цінність.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає в опрацюванні теоретичних основ та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення державного управління розвитком сільської соціальної інфраструктури. Для досягнення мети були поставлені такі *завдання*:

- визначити сутність, складові та функції сільської соціальної інфраструктури;
- охарактеризувати складові процесу державного управління сільською соціальною інфраструктурою;
- охарактеризувати демографічний та соціально-трудовий розвиток сільських територій в Хмельницькому районі;
- проаналізувати стан розвитку сільської соціальної інфраструктури Хмельницького району;
- визначити стратегічні пріоритети державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури;
- опрацювати механізм управління сільською соціальною інфраструктурою на засадах взаємодії влади, бізнесу та громадськості.

Об'єкт дослідження – процеси державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури Хмельницького району.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні аспекти удосконалення державного регулювання розвитку сільської соціальної

інфраструктури Хмельницького району.

Методи дослідження. Теоретичну основу роботи становлять фундаментальні праці відомих учених і сучасних дослідників з проблем місцевого самоврядування, директивні та нормативні документи органів державної влади. В основу наукового дослідження було покладено: *діалектичний метод пізнання* економічних явищ та процесів, який дав можливість з'ясувати сутність ключових понять цього дослідження; *порівняльний метод* використано для зіставлення показників, які визначають рівень розвитку об'єктів соціальної інфраструктури; *математико-статистичний метод* дав змогу дослідити тенденції розвитку сільської соціальної інфраструктури, їх основні проблеми і перешкоди для розвитку; *метод графічної інтерпретації* дав можливість опрацьовану статистичну інформацію та дані динаміки галузей соціальної інфраструктури відобразити у вигляді рисунків, діаграм тощо.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України, міжнародні документи, аналітичні й статистичні матеріали Хмельницької районної ради, інформація мережі Інтернет, періодичних видань, результати особистих спостережень автора.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що опрацьовані практичні аспекти державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури можуть бути використані при вдосконаленні механізмів управління розвитком об'єднаних територіальних громад.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

1.1 Сутність, складові та функції сільської соціальної інфраструктури

Необхідною умовою покращення рівня та якості життя населення є наявність розвиненої соціальної інфраструктури, яка має здійснювати позитивний вплив на соціально-економічний розвиток держави. Ключовою метою функціонування соціальної інфраструктури є повний і всебічний розвиток людини шляхом створення комплексу життєвих благ, необхідних для розширеного відтворення робочої сили. Наукова проблема розвитку соціальної інфраструктури об’єднаних територіальних громад залишається дуже актуальною. З огляду на це виникає необхідність створення умов для вирівнювання рівня розвитку соціальної інфраструктури, підвищення ефективності діяльності органів влади різного рівня, меж їх повноважень у цій сфері.

В економічній літературі вперше термін «інфраструктура» зустрічаємо у дослідженнях німецького економіста Х. Зінтера та американського вченого П. Розенштейна-Родана на початку 40-х років минулого сторіччя [73]. Інфраструктура (від лат. *infra* — під, нижче і *structura* — будова, розташування) дослівно означає частину будь-якого об’єкта, його основу, свого роду базу [59]. Є декілька варіантів пояснення походження цього терміну. За одним із них, виникнення інфраструктури пов’язане з будівельним виробництвом, тобто вона ототожнювалася з фундаментом якої-небудь будови. За іншим, термін пов’язаний з військовим профілем дій і означає комплекс споруд і комунікацій, що забезпечує успішні військові

операції [6]. Саме П. Розенштейн-Родан у своїх працях розділив інфраструктуру на виробничу і соціальну.

Якщо говорити про виникнення поняття «соціальна інфраструктура», то варто відзначити, що його історичні корені сягають тисячолітньої історії. Аристотель з цього приводу теж вказував, що «держава створюється не заради того, щоб жити, а заради того, щоб жити щасливо». «Держава, - стверджував Аристотель, - це союз для надання допомоги, а найкращим державним устроєм необхідно визнати такий, організація котрого дає можливість будь-якій людині блаженствувати і жити щасливо». З уявлень Аристотеля про державу, що складається із середніх людей (тобто тих, хто має середній достаток), виходить й сучасна, досить висока оцінка важливості «середнього класу» як фактору стабілізації ринкового суспільства [18, с.9].

Варто підкреслити, що й мислителі Нового часу, зокрема Гоббс, Кант, Гегель та інші, теж розглядали питання про обов’язки держави перед своїми громадянами, вважаючи справедливість найвищою соціальною й моральною цінністю. Тут доречним буде навести точку зору відомого вченого О. Геффе, яку поділяла більшість дослідників Нового часу: «Якщо людське суспільство хоче набути легітимного характеру, то воно повинне: по-перше, мати правовий характер; по-друге, право має набути властивостей справедливості; по-третє, справедливе право має бути надійно захищене суспільним правопорядком, а в підсумку – набути вигляду справедливої держави».

Натомість послідовне вивчення соціальної політики як специфічної й інтегративної функції держави і суспільства відноситься до другої половини XIX століття, коли в Європі почали закладатися підвалини формування соціальної держави. Отже, усі соціальні процеси і соціальне життя зводилося до пояснення і розроблення соціальної політики, яка регулювала усю соціальну інфраструктуру. Саме наприкінці XIX ст. група німецьких учених (М.Вебер, В.Зомбарт та інші) об’єдналася навколо так званого «гуртка соціальної політики», який поставив перед собою завдання дослідити

розвиток політики та економіки з позицій соціології [15, с. 12-13]. Вони акцентували увагу на соціальних реформах як основному завданні держави.

У розумінні М.Вебера та В. Зомбарта основною метою соціальної політики держави було покращення рівня життя населення, уникнення революційних потрясінь. Розвиток соціальної політики у країнах Заходу був пов'язаний з переходом від державної і суспільної благодійності щодо нижчих станів населення до вироблення загальнодержавних локальних систем соціальної допомоги, оптимальний рівень розвитку якої дозволяє, з погляду багатьох західних науковців, реалізувати ідею «держави всезагального благоденства» [46]. Варто зауважити також, що пізніше В.Зомбарт відійшов від марксистських ідей і виступив з критикою матеріалістичного розуміння історії, класової боротьби та диктатури пролетаріату. Важливо також й те, що тепер зазначене вище розуміння соціальної політики критикується західними вченими як марксистських, так і ліберальних поглядів [46].

Не випадково, що саме в Німеччині, раніше від інших європейських країн, була започаткована свідома й цілеспрямована діяльність, зорієнтована на розбудову соціальної держави. Закономірним також виявилося й те, що науковий інтерес до такого суспільного інституту як соціальна політика, сформувався саме на рубежі XIX-XX ст., який відзначався стрімким зростанням суспільного попиту на соціальне знання. Подальше наукове дослідження соціальної політики та розвитку соціальної інфраструктури в другій половині XX ст. здійснювалося головним чином у контексті уявлень про соціальну державу [33, с.4].

У радянській науковій традиції до 70-х рр. XX ст. проблеми, які пізніше стали входити до комплексного визначення розвитку соціальної інфраструктури спочатку визначали інакше. Її, як правило, характеризували як «діяльність органів влади та компартії щодо поліпшення добробуту» або «поліпшення соціально-побутових умов життя населення» [14]. При цьому

термін «соціальна» використовували для визначення всього, що стосується життя суспільства, а не природних явищ [46].

У більш вузькому, специфічному значенні як важливий компонент економічної, політичної і духовної сфер термін «соціальна» використовував М. Руткевич. Він підкреслював: «Соціальні відносини є аспектом, стороною, й при тому найважливішою усіх соціальних відносин» [46]. У ті часи значення терміну «соціальна» було вузьким, «соціальними» традиційно вважались питання матеріального забезпечення непрацездатних. Були й прибічники більш широкого розуміння змісту соціальної політики: І. Труфанов, І. Гедейко, М. Шмельова включали до нього діяльність щодо покращення умов праці й побуту, подолання класових та соціальних відмінностей, перебудову на колективістських засадах форм людського співіснування, розвитку політичної та творчої активності трудящих, вдосконаленню усього комплексу способу життя людини [46].

Українськими дослідниками питань розвитку соціальної інфраструктури є В. Геєць, Г. Євтушенко, В. Коломийчук, В. Куценко, Г.Монастирський, В. Новіков, М. Орлатий, Я. Остафійчук, І. Прокопа, К. Прокопишак, Л. Семів, Д. Стеченко, В. Удовиченко, А. Ягодка, Л. Янковська та багато ін. Проблеми розміщення об’єктів соціальної інфраструктури знайшли своє відображення в роботах Б. Данилишина, С. Дорогунцова, О. Макари, Я. Олійника, У. Садової, Л. Чернюк, М. Фащевського, А. Степаненка та ін.

Кожен з авторів висвітлює певні аспекти становлення соціальної інфраструктури і підтверджує виключно важливу її роль у розвитку України. За визначенням В. Поціорковського, є три етапи генезису поняття «соціальної інфраструктури».

Перший етап – відсутність поняття «соціальна інфраструктура». Пояснення відповідних соціально-економічних процесів ведеться в інших категоріях (невиробнича сфера, сфера послуг, сфера обслуговування).

Другий – пов’язується з появою поняття «соціальна інфраструктура», проте власне соціальна інфраструктура ще не виділена як самостійний об’єкт дослідження.

Третій етап характеризується появою робіт, в яких соціальна інфраструктура стає самостійним об’єктом дослідження. Визначення соціальної інфраструктури у вітчизняній науці сформувалося на межі галузей соціально-економічних знань та сфери обслуговування. Перші ґрунтовні праці, присвячені дослідженню соціальної інфраструктури, з’явилися в 70-ті роки XX ст. На початковому етапі часто відбувалося зведення соціальної інфраструктури до сфери послуг. Соціальна інфраструктура – досить складне і недостатньо вивчене явище. У науковій літературі до теперішнього часу не існує єдиного уніфікованого визначення, все ще продовжується процес його конкретизації [37].

Данилишин Б.М., Куценко В.І. під соціальною інфраструктурою розуміють комплекс об’єктів, які створюють загальні умови функціонування суспільного виробництва і життєдіяльності населення, формування фізичного та інтелектуального розвитку суспільно-активного індивіда [17, с. 4].

На думку О. Алимова, О. Кочерги, Н. Вітренко [1; 13; 31], соціальна інфраструктура являє собою сукупність об’єктів, що забезпечують загальні умови для ефективної економічної діяльності людини у всіх сферах суспільного життя.

Прокопа І.В. вважає, що соціальна інфраструктура – сукупність об’єктів (підприємств, організацій, установ, їх підрозділів, а також видів діяльності) різноманітних галузей, функціонування яких підпорядковано задоволенню особистих потреб населення, забезпеченню його життєдіяльності та гармонійного розвитку [52, с. 9].

Більшість точок зору щодо трактування соціальної інфраструктури можна звести до двох основних позицій:

1. Соціальну інфраструктуру розглядають як комплекс галузей соціального призначення, тобто прямо або опосередковано ототожнюється з

соціальною сферою. Зокрема, Н. Плащинський розуміє під соціальною інфраструктурою сукупність галузей, пов'язаних із формуванням інтелектуального потенціалу суспільства. Результат її функціонування автор вбачає у наданні соціальних послуг, які сприяють підвищенню життєвого рівня народу. А. Шаріпов розглядає соціальну інфраструктуру як сукупність галузей, підгалузей і видів діяльності, функціонально спрямованих на виробництво та реалізацію послуг і духовних благ для населення. С. Важенін розуміє соціальну інфраструктуру як «сукупність галузей і підгалузей та видів діяльності, функціонально спрямованих на виробництво і реалізацію послуг і духовних благ» [11, с. 55]. Подібні думки висловлює і В. Канін та ін.

2. Під соціальною інфраструктурою розуміють сукупність матеріальних об'єктів, що забезпечують загальні умови для ефективної діяльності людини в усіх сферах суспільного життя (праці О. Алимова, О. Кочерги, А. Мазаракі, М. Некрасова, Ю. Рандалова, Ж. Тощенка та ін.). Так, М. Некрасов її розглядає як комплекс підприємств, споруд і закладів, що забезпечують на певній території необхідні матеріальні та культурно-побутові умови життя населення, житловий фонд, заклади науки, культури і мистецтва, загальної та професійної освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення, підприємства торгівлі та комунального господарства, споруди спортивного й оздоровчого призначення, пасажирський транспорт; О. Кочерга, А. Мазаракі – сукупність об'єктів, підприємств, організацій і закладів, діяльність яких спрямована на задоволення особистих потреб, у тому числі через надання послуг матеріального та нематеріального характеру, забезпечення життєдіяльності, інтелектуального розвитку та високої суспільної активності людей, тобто як одну з підсистем суспільного відтворення, що покликана створювати загальні умови розвитку [56].

Проаналізуємо ще деякі наукові визначення соціальної інфраструктури (табл. 1.1)

Таблиця 1.1. Визначення поняття «соціальна інфраструктура» різними авторами

Автор	Соціальна інфраструктура-це…
Л. Швайка	сукупність галузей народного господарства, діяльність яких зорієнтована на задоволення соціально-культурних, духовних та інтелектуальних потреб людини
М. Паламарчук, О. Паламарчук	частина загальної інфраструктури, сукупність галузей, які спеціалізуються на обслуговуванні населення
Й. Гілецький	сукупність галузей виробничої сфери і сфери послуг, що створюють умови для організації основних видів діяльності людини (трудової, суспільно-політичної тощо)
Ю. Ніколенко	нематеріальне виробництво, де створюються нематеріальні форми багатства, які відіграють вирішальну роль у всебічному розвитку трудящих, примноженні їхніх розумових і фізичних здібностей, професійних знань, підвищенні освітнього й культурного рівня
Г.Монастрирсь-кий	мережа підприємств, установ, закладів, а також окремих служб (з їх матеріальною базою, працівниками, господарськими та іншими зв’язками), що забезпечують задоволення життєвих потреб населення
Д. Семенда, О. Здоровцов	сукупність організацій, послуг і сфер, які забезпечують сприятливі умови життєдіяльності людей на виробництві та в побуті
А. Ягодка	це сфера, що безпосередньо забезпечує обслуговування різних потреб людини, її можна характеризувати як комплекс галузей народного господарства, що виконують соціально-економічні функції задоволення матеріальних і духовних потреб населення, створення нормальних умов життєдіяльності
М.Комаров	сфера суспільного життя, яка забезпечує створення умов для здійснення трудової, соціально-політичної, духовної та сімейно-побутової діяльності людей
С. Мочерний	комплекс об'єктів (підприємств, закладів, організацій та споруд), які забезпечують умови функціонування суспільного виробництва і життєдіяльності населення, формування фізично та інтелектуально розвиненого, суспільно активного індивіда
С. Мельник	сукупність об'єктів, функціонування яких пов'язано із задоволенням особистих потреб, забезпеченням життєдіяльності, інтелектуального та духовного розвитку кожної людини
Т. Яркина	це сукупність підрозділів, що забезпечують задоволення соціально-побутових і культурних потреб працівників підприємства та членів їх сімей
А. Синельников	сукупність галузей, підгалузей економіки та видів діяльності функціональне призначення яких виражається у виробництві та реалізації послуг та духовних благ для населення

Примітка. Систематизовано автором на основі [30; 43; 44; 45; 50; 55; 56; 63; 64]

Узагальнюючи наведені вище підходи, під соціальною інфраструктурою слід розуміти сукупність об’єктів, існування та ефективне функціонування яких спрямоване на задоволення матеріальних та духовних

потреб індивіда та сприяння економічному та соціальному розвитку суспільства.

Спробуємо визначити роль і окреслити основні функції соціальної інфраструктури. Так, за Д. Клиновим та Т. Пепою основними цільовими функціями соціального комплексу є: забезпечення життєдіяльності людей, створення умов існування та відтворення громадян; забезпечення цілісності регіональної соціально-економічної системи; забезпечення основних демократичних свобод людини (право на життя, житло, освіту, охорону здоров'я, свободу слова, соціальне забезпечення на випадок втрати працездатності); забезпечення певного рівня соціально-економічного розвитку регіону; забезпечення продуктивної зайнятості; підвищення продуктивності праці та ін. [29].

Даний перелік не вичерпує усі функції, що виконує соціальна сфера у життєдіяльності громадян. Дослідивши підходи вітчизняних та зарубіжних економістів і вчених, проаналізувавши перелік функцій за різними методиками, стверджуємо, що їх перелік може налічувати сотні найменувань, проте більш доцільним, ми вважаємо, було б згрупувати основні функції для зручності орієнтирів у даній проблематиці, тому хочемо окреслити в іншому ракурсі функції соціальної інфраструктури (табл. 1.2)

На нашу думку, така класифікація є доступною, доволі лаконічною та коректною по відношенню до всіх функцій соціальної інфраструктури, усі з яких, в принципі, перелічити неможливо. Дана класифікація поглинає всі можливі, не названі, функції.

Основною функцією ефективно побудованої соціальної інфраструктури, перш за все, є досягнення високого економічного розвитку країни з забезпеченням населення усіма необхідними благами.

У найзагальнішому вигляді соціальну інфраструктуру поділяють на соціально-побутову і соціально-культурну частини. Соціально-побутова інфраструктура спрямована на створення умов для відтворення людини як

біологічної істоти (через побутове середовище), задоволення її потреб в належних умовах життя.

Таблиця 1.2. Функції соціальної інфраструктури

Ознака класифікації	Види функцій
1	2
За спрямуванням	• Внутрішні - вектори діяльності держави щодо суспільства в економічній, політичній та інших сферах. • Зовнішні - вектори діяльності щодо суспільного життя інших держав у сфері забезпечення соціальних інтересів даної держави.
За сферою наукового пізнання	• Теоретична — дослідження закономірностей соціального життя. • Прогностична — визначення тенденцій розвитку соціально-економічного життя країни. • Практично-управлінська — забезпечення системи управління соціальною сферою відповідно з рівнем розвитку суспільного життя. • Економічна — забезпечення ефективного та достатнього рівня життя населення
За соціальним значенням	• Загальні (базові) функції – мають комплексний характер, їхнім об’єктом є широке коло споріднених суспільних відносин: - обслуговує всю економічну систему; - опосередковує всю систему соціальних відносин; - регулює усі суспільні відносини; - забезпечує достатній рівень життя населення та ін.. • Специфічні функції – як допоміжні функції, розкривають суть основних: - реалізація стратегії соціально-економічного розвитку; - полегшує суб’єктам суспільних відносин реалізовувати власні інтереси; - громадське регулювання суспільних та ринкових процесів; - недержавне сприяння зайнятості; - інформаційне обслуговування та консультування; - забезпечення зворотного зв’язку між громадянами і державою та ін.

Примітка. Систематизовано автором

Соціально-культурна інфраструктура сприяє відтворенню духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) і в значній мірі фізичних властивостей індивіда, формуванню його як економічно активної особистості, яка відповідає певним вимогам суспільства до якості робочої сили.

У складі соціально-побутової інфраструктури розрізняють наступні компоненти: житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування населення, торгівля і громадське харчування, пасажирський транспорт і

зв'язок для обслуговування населення і т.д. Соціально-культурна інфраструктура охоплює охорону здоров'я, рекреаційне господарство, фізичну культуру і спорт, соціальне забезпечення, освіту, культуру і мистецтво, культові споруди і т.д. Схематично структура соціальної інфраструктури представлена на рис.1.1.

Рисунок 1.1 - Структура соціальної інфраструктури

Джерело: [23, с. 704; 57, с.408].

Кожній сфері діяльності соціальної інфраструктури притаманна власна організаційна структура, форми обслуговування населення, механізм функціонування тощо. Усе це зумовлює надзвичайну різноманітність і

складність проблем управління розвитком соціальної інфраструктури, тим більше в умовах реформування економіки.

Соціальна інфраструктура є одним з найважливіших чинників суспільного виробництва: відставання у рівні розвитку соціальної інфраструктури має негативні наслідки, суттєво знижується активність населення, незадовільно проявляється на відновленні робочої сили території [24, с. 5].

Наявність добре розвиненої соціальної інфраструктури є свідченням відповідного рівня розвитку економіки відповідної об’єднаної територіальної громади. В умовах сьогодення соціальна інфраструктура об’єднаної територіальної громади виступає важливим фактором виробництва, який створює необхідні умови підвищення продуктивності праці, а як наслідок – сприяє економічному розвитку громади, регіону та держави в цілому.

Слід відмітити, що формування соціальної інфраструктури відбувалося в умовах командно-адміністративної економіки. Сьогодні, коли ми прагнемо до соціально-орієнтованої економіки ринкового типу, необхідно обов’язково здійснювати інвестиційний розвиток у соціальну сферу, особливо у тих громадах, де існують значні диспропорції у концентрації об’єктів соціальної інфраструктури.

Кожна об’єднана територіальна громада України має певні особливості, які відрізняють її від усіх інших, тобто є унікальною за комплексом ознак. Отже, для кожної громади має бути розроблено свій власний напрямок розвитку. Саме тому органами місцевого самоврядування має бути розроблена та реалізовуватися відповідна політика управління соціальною сферою, яка б мала на меті створення сприятливих можливостей для соціального обслуговування населення при оптимальному використанні наявних на певній території ресурсів.

Таким чином, на нашу думку, соціальна інфраструктура об’єднаної територіальної громади – це комплекс галузей невиробничої сфери, що забезпечують задоволення соціальних, побутових і культурних потреб

населення певної громади у процесі здійснення основних видів діяльності. Розуміння соціальної інфраструктури як самостійного сутнісного елементу економічної системи є неможливим. Вона знаходиться в тісному взаємозв'язку з іншими видами державної діяльності і виконує покладені на неї функції.

1.2. Складові процесу державного управління сільською соціальною інфраструктурою

Ефективний розвиток соціальної інфраструктури об'єднаної територіальної громади залежить від дієвості системи управління. Саме дієвий механізм управління соціальною інфраструктурою і соціальними процесами забезпечує вирішення економічних і соціальних завдань розвитку об'єднаної територіальної громади. Система управління соціальної інфраструктури повинна враховувати можливості і особливості об'єднаної територіальної громади (ступінь розвиненості інфраструктури, геополітичне положення, наявність природних ресурсів і ін.), що дозволяє оптимально поєднувати адміністративні і економічні методи управління, які реалізуються в рамках територіального управління соціальними процесами.

Управління соціальною інфраструктурою об'єднаної територіальної громади – це систематично здійснюваний цілеспрямований вплив відповідних інститутів на стан і розвиток соціальної інфраструктури певної громади, суспільної системи, суспільних процесів, на свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою реалізації державної соціальної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, в інтересах оптимального функціонування та розвитку інститутів громадянського суспільства та соціальної держави. Основні складові й елементи системи управління соціальною інфраструктурою об'єднаної територіальної громади наведено на рис. 1.2.

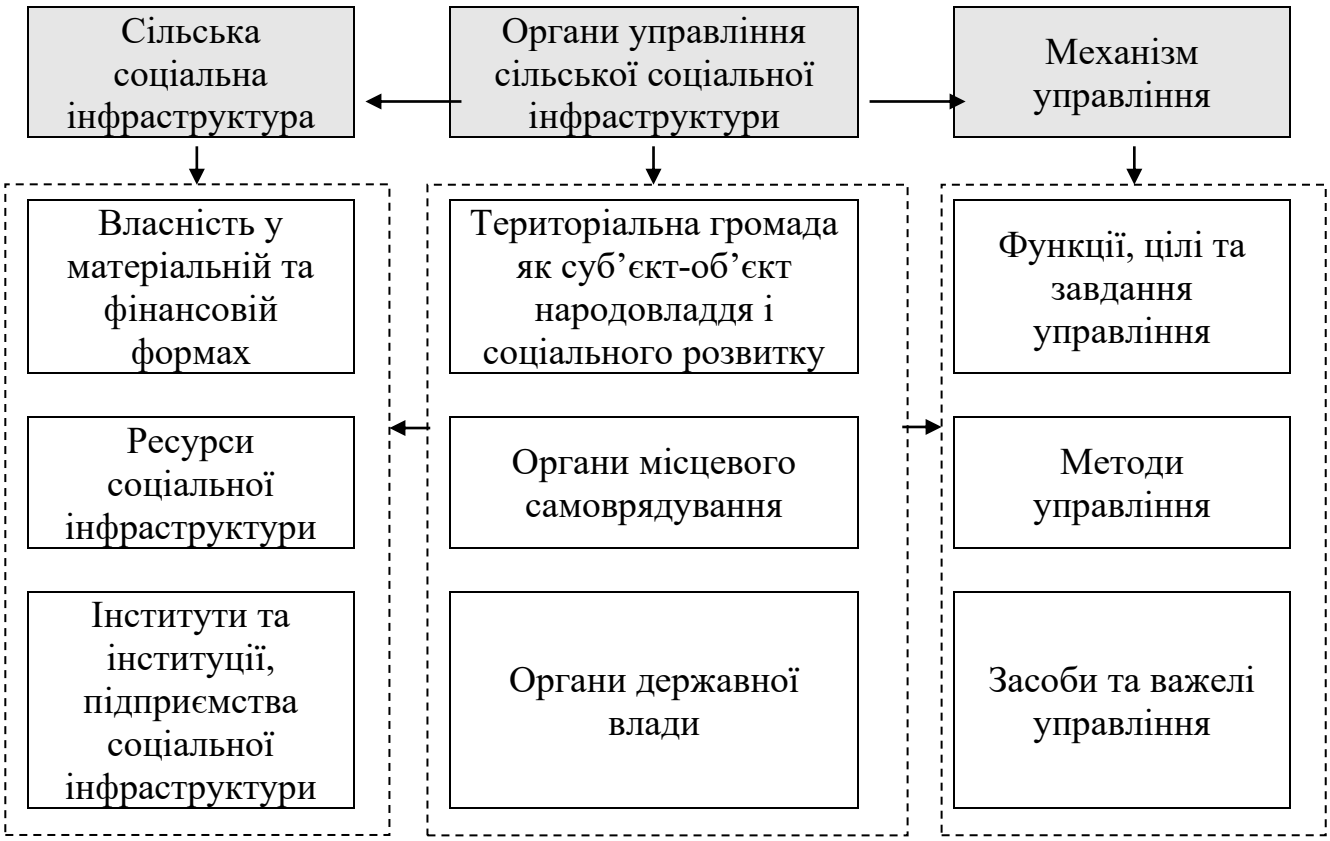

Рисунок 1.2 - Система управління сільською соціальною інфраструктурою

Примітка. Складено автором на основі [9].

Управління сільською соціальною інфраструктурою громади здійснюється через специфічні суспільні інститути - суб'єкти управління – систему органів і організацій, що забезпечують свідомий вплив на соціальну інфраструктуру з метою досягнення визначених результатів. Суб'єкти управління включають державу, політичні партії, громадські організації та інші елементи. На місцевому рівні управління ці функції виконують відповідні органи державної влади та місцевого самоврядування та інші установи.

Головна мета державного управління і місцевого самоврядування полягає в послідовному і стійкому підвищенні рівня і якості життя населення регіону. Злагоджена робота організаційно-управлінських структур обох гілок влади, заснована на чіткому розділенні функцій і повноважень визначає зростання ефективності управління соціальною інфраструктурою об'єднаної територіальної громади. Виходячи з цього органи управління відповідними

процесами та об’єктами соціальної інфраструктури, сформовані двома гілками влади, повинні виконувати специфічні завдання, продиктовані потребами і можливостями ієрархічних рівнів управління.

Ключовим компонентом системи управління будь-яким об’єктом є її механізм. Механізм управління соціальною інфраструктурою об’єднаної територіальної громади є системою економічних і організаційних форм, методів і важелів, що дозволяють регулювати соціальні процеси, що протікають в громаді з метою вирішення соціальних проблем [8, с.56].

Важливим елементом механізму управління розвитком об’єднаної територіальної громади є методи управління як інструментарій, що включає способи, важелі, технології досягнення поставлених цілей [33, с.83]. При цьому важливим є використання сучасного інструментарію розробки управлінських рішень, виробленого зарубіжною і вітчизняною теорією та практикою планування. Його практичне застосування створює надійне підґрунтя для визначення пріоритетних напрямів розвитку громади, забезпечує оптимальне використання наявних ресурсів, а також дозволяє провести оцінку ефективності впроваджених заходів.

Засобом реалізації стратегічних пріоритетів регіонального розвитку сільською соціальною інфраструктурою виступають відповідні цільові програми. Тому важливим є дослідження методів розробки цих програм, вибір їх кількісних та якісних характеристик; визначення системи критеріїв, за допомогою яких можна порівнювати та оцінювати результативність здійснюваних заходів. Саме таким методом, що дає змогу раціонально та прозоре використовувати наявні ресурси, є програмно-цільовий.

«Програмний» та «програмно-цільовий» підходи при управлінні розвитком окремих галузей, комплексів, регіону або країни не є новим. Питанням сутності програмно-цільового методу, розробки програм соціально-економічного та культурного розвитку регіону присвячена значна кількість наукових досліджень у сфері регіональної економіки.

Під «програмно-цільовим методом» (підходом) розуміють теоретичні і науково-методичні основи розробки і реалізації цільових програм. Особливістю цього методу є формування бюджету за програмами, зосередження на результатах, стратегічний підхід у плануванні, посиленні відповідальності при виконанні програм, обґрунтованість та аналіз прийнятих бюджетних рішень, прозорість у витраченні бюджетних коштів [32, с.80].

Під цільовою програмою розуміють розроблений і методологічно обґрунтований комплекс заходів соціально-економічного, нормативно-правового, фінансового, виробничо-технологічного, екологічного та іншого характеру, який спрямовано на вирішення конкретної проблеми, побудовано в строго визначеній послідовності з вказівкою потрібних ресурсів, термінів виконання, відповідальних осіб і очікуваних результатів [20, с.42]. Кожна програма повинна мати свого виконавця; програма повинна мати кількісні виміри й цілі, при цьому слід чітко визначити її мету, завдання, конкретні показники ефективності [39, с.80].

Використання програмно-цільового методу планування передбачає:

− визначення проблеми та формулювання цілей;

− розробку і реалізацію програми, спрямованої на досягнення цілей;

− систематичний контроль за якістю та результатами робіт, передбачених програмою;

− коригування заходів, спрямованих на реалізацію цілей.

До основних переваг програмно-цільового методу можна віднести:

по-перше складання видаткової частини бюджетів не за статтями, а використовуючи методологічно обґрунтований комплекс заходів щодо досягнення конкретної мети програми;

по-друге - чітке визначення термінів, виконавців необхідних ресурсів та результатів;

по-третє – можливість поєднання для розробки програми зусиль спеціалістів різного профілю для розгляду означених проблем;

по-четверте - конкретизація поставленої мети, ресурсів та термінів її виконання;

по-п’яте – дозволяє поєднувати, як вирішення соціальних проблем на рівні місцевого і державного бюджетів, так і соціально-економічний розвиток території. Тобто сприяє вирішенню не тільки поточних проблем, але дозволяє планувати й інвестувати кошти в стратегічні завдання розвитку території завдяки чіткому розмежуванню джерел фінансування програм (якщо бюджетні джерела фінансування, то за рівнями бюджетів - державний, регіональний та ін.) також шляхом залучення додаткових позабюджетних коштів та формування бюджету розвитку.

У багатьох розвинутих європейських країнах, США, Канаді, Японії, використання саме цих переваг програмно-цільового методу допомагає реалізувати принцип концентрації обмежених бюджетних ресурсів для досягнення предметних цілей розвитку [3, с.4]. Практика реалізації програмно-цільового планування переконує в тому, що цільова програма - зручний і надійний інструмент планування, аналізу і управління в складних динамічних системах. У такій якості вона дозволяє розширити можливості традиційних методів планування і управління.

Однак, як будь-який процес або явище, застосування програмно-цільового методу не може містити одні лише переваги, враховуючи, що в Україні його застосування знаходиться на початковій стадії. Причини гальмування застосування цього методу можна класифікувати щодо джерел їх виникнення: правові, методичні, суспільні, особисті, економічні, ресурсні, ментальні та ін. До правових та методичних можна віднести те, що запровадження цього методу у бюджетний процес країни зачіпає основи значної кількості Законів України, Указів Президента України та інших законодавчих актів, які і без того містять суперечливі положення.

Складна компонентна структура соціальної інфраструктури та значна кількість підприємств і організацій, які забезпечують надання профільних

послуг, роблять необхідним при визначенні перспектив розвитку соціальної інфраструктури використання програмно-цільових методів.

Програми мають враховувати, по-перше, взаємодію виконавців на принципах добровільності, зацікавленості, матеріального стимулювання, по-друге (у методичному плані), — планомірності, пріоритетності національних інтересів, цілеспрямованості, комплексності, адресності. Принципове значення має встановлення обмеженого кола проблем, що підлягають вирішенню такою програмою, її ув'язка з територіальними і галузевими програмами, територіальна спрямованість змісту та обмежений склад виконавців.

Для того щоб цільові програми стали активним інструментом реалізації відповідних планів розвитку соціальної сфери регіону, при їх складанні необхідно дотримуватися основних принципів програмно-цільового методу, до яких відносять:

– принцип цільової орієнтації – націленості на досягнення раніше визначених кінцевих результатів;

– принцип комплексності – охоплення та реалізація повного переліку заходів з виконання програми з урахуванням можливих варіантів розвитку та всієї доступної для аналізу системи факторів впливу;

– принцип ефективності – обов'язкової орієнтації на отримання певного позитивного ефекту (економічного, соціального, медичного тощо);

– принцип адресності – спрямованості на певних виконавців та користувачів;

– принцип визначення ключової (провідної) ланки – розподілу всіх елементів цільової комплексної програми на основні та допоміжні, визначення їх співвідношення та обов'язкового врахування цього розподілу на всіх етапах розробки і реалізації програми [19, с.182].

Розглянемо особливості застосування програмно-цільового методу для управління соціальною інфраструктурою об'єднаної територіальної громади. Основним засобом здійснення державної та регіональної політики у

соціальній сфері є створення та реалізація соціальних програм. Соціальна програма – це послідовність заходів, спрямованих на досягнення певної соціальної цілі (розв'язання соціальної проблеми). Програми у соціальній сфері мають на увазі досягнення наступних цілей [28]:

– забезпечення безпечних умов життєдіяльності;

– підтримку соціально незахищених верств населення;

– підтримку громадської безпеки;

– охорону навколишнього середовища;

– підвищення рівня зайнятості населення;

– підвищення рівня охорони здоров'я (якості надаваних послуг і їх доступності для населення);

– покращання умов праці та навчання для окремих соціальних груп;

– збереження і розвиток науково-технічного потенціалу;

– підвищення рівня, якості освіти та її доступності для населення;

– підвищення рівня забезпечення населення житлом;

– створення і поліпшення транспортної інфраструктури;

– поліпшення екологічної ситуації, застосування технологій, що забезпечують мінімальний негативний вплив на зовнішнє середовище тощо.

У рамках кожної з перерахованих цілей можуть існувати численні різновиди програм, а також в такій програмі можуть одночасно поєднуватися різні цілі, міститися окремі заходи, які можуть бути віднесені до інших видів програм. Це властивість випливає з комплексного характеру соціальних програм, що представляють сукупність різнохарактерних дій, підпорядкованих єдиної цільовій задачі.

Аналіз наукової літератури дає можливість класифікувати програми у сфері розвитку соціальної інфраструктури об'єднаної територіальної громади слід за такими ознаками як: метод фінансування; джерело фінансування; статус; рівень реалізації; пріоритетність; характер вирішення проблем; масштаб проблем (табл. 1.3).

Таблиця 1.3. Класифікація цільових програм у соціальній сфері

Ознака класифікації	Види програм
Метод фінансування	1) самоокупні; 2) дотаційні
За спрямованістю	1) підтримка уразливих груп населення або захисту від соціальних ризиків; 2) підтримка зайнятості; 3) збереження здоров'я нації; 4) спрямовані на розвиток.
Джерело фінансування	1) державний бюджет; 2) місцевий бюджет; 3) власні кошти підприємств; 4) інші джерела; 5) змішані
Статус	1) самостійна; 2) частина державної (національної) програми
Рівень реалізації	1) загальнодержавні; 2) регіональні (міжрегіональні); 3) галузеві (міжгалузеві).
Пріоритетність	1) першочергові; 2) тимчасово зупинені.
Характер вирішення проблем	1) стратегічні; 2) планові; 3) оперативні.
Масштаб проблем	1) комплексні; 2) спеціалізовані

Примітка. Джерело: [7, с.57].

Однієї з визначальних ознак класифікації є спрямованість соціальних програм. За спрямованістю виділяють такі види соціальних програм:

− спрямовані на соціальну підтримку уразливих груп населення або захисту від соціальних ризиків: програми соціального страхування, програми адресної допомоги, житлові субсидії, соціальної підтримки інвалідам;

− спрямовані на підтримку зайнятості: створення робочих місць, працевлаштування, перенавчання тощо;

− спрямовані на збереження здоров'я нації (просвітницькі програми щодо здорового способу життя; будівництво закладів охорони здоров'я);

− спрямовані на розвиток (програми підтримки обдарованої молоді, підтримка наукових досліджень; культурні програми тощо). Програми, які мають комплексний характер можуть поєднувати кілька напрямів (мати різну спрямованість).

Спільною метою соціальних програм є відкриття нових можливостей для задоволення своїх життєвих потреб людиною, групою людей чи

суспільства в цілому. Будь-яка соціальна програма має забезпечувати розширення і відкриття нових сфер для самореалізації для підвищення існуючого життєвого рівня для індивідуальних людей. Але, враховуючи неможливість задовольнити усі потреби усіх людей, програми можуть бути направлені на окремі групи людей для задоволення потреб даної групи, а також може бути направленим на задоволення певної узагальненої потреби суспільства.

Ключовим моментом розробки будь-якої програми, у тому числі у сфері розвитку соціальної інфраструктури об’єднаної територіальної громади є визначення результативності та ефективності запланованих заходів та витрачених ресурсів. На відміну від економічних програм, що безпосередньо характеризуються отриманням певної економічної вигоди та позначаються на бізнес-процесах, механізми визначення ефектів від запланованих соціальних заходів є набагато складнішими та опосередкованими [37]. Головним замовником та виконавцем соціальних програм на державному та регіональному рівнях виступає держава, якій належить пріоритетна роль в управлінні соціальними процесами, при цьому учасниками та співінвесторами програм у сфері розвитку соціальної інфраструктури об’єднаної територіальної громади можуть бути муніципальні утворення, комерційні організації, установи соціальної сфери, позабюджетні фонди, соціально-відповідальні фонди, домогосподарства, іноземні інвестори. У рамках обмежених коштів, що виділяються на соціальний розвиток, необхідною є концентрація ресурсів на найбільш ефективних проектах як з економічної точки зору, так і, насамперед, з точки зору створюваної суспільної цінності.

Розглянемо послідовність, зміст процедур розробки та реалізації програм та їх інформаційне забезпечення (рис. 1.3).

Перший етап процесу розробки та реалізації програми – визначення пріоритетів, цілей і завдань. Реалізація програми, так само, як і реалізація

окремих заходів політики, має бути орієнтована на виконання завдань і забезпечення певних, досить чітко визначених результатів.

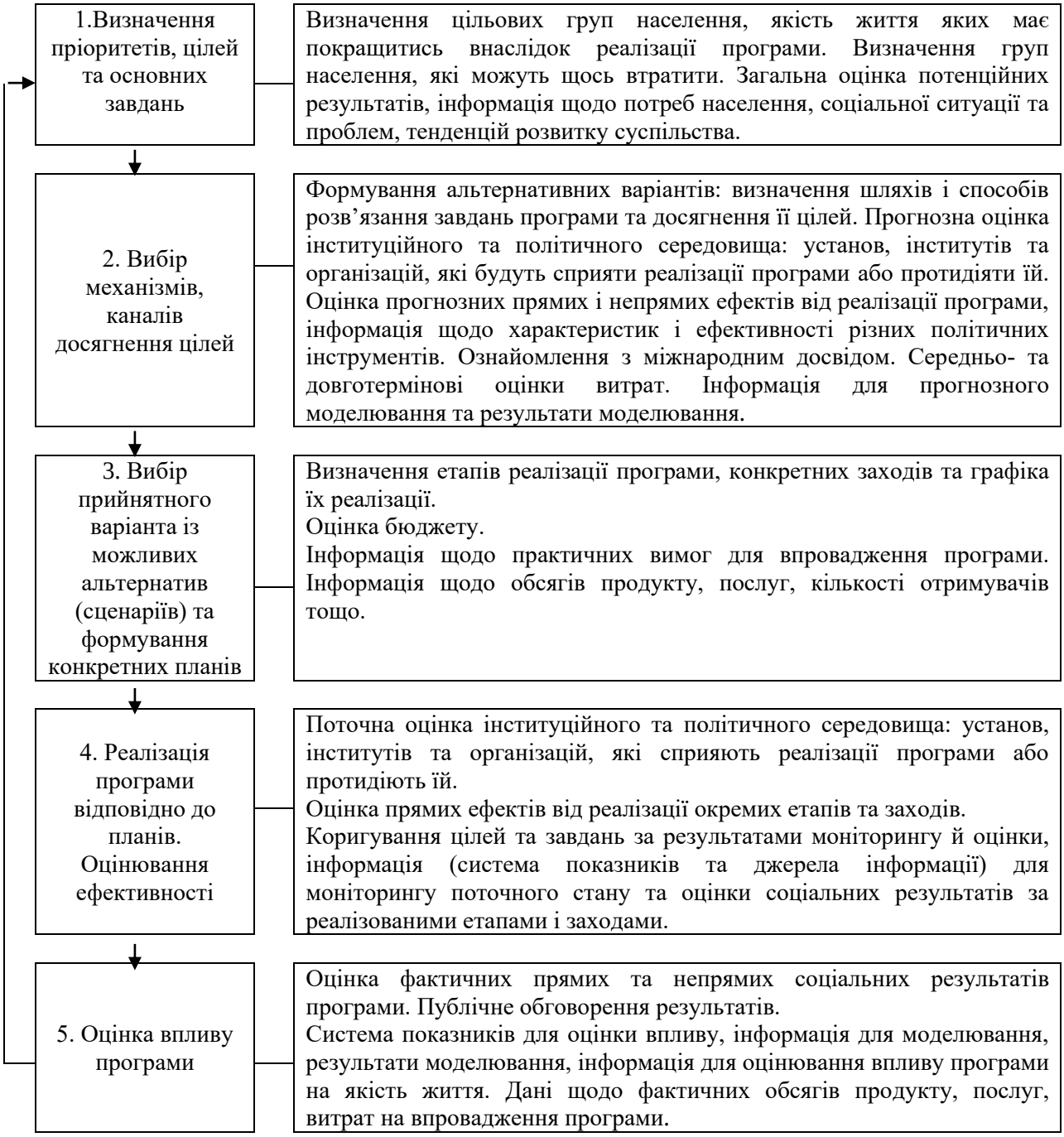

Рисунок 1.3 - Основні етапи розробки та реалізації бюджетних програм у сфері розвитку соціальної інфраструктури об'єднаної територіальної громади

Примітка. Джерело: [58, с.58].

Таким чином, вихідним пунктом для розробки програми має бути становлення пріоритетів, цілей та завдань, а також визначення очікуваних соціальних результатів та досить конкретних і вимірюваних критеріїв досягнення цілей.

Для визначення пріоритетів і завдань необхідна інформація, що уможливлює оцінку поточного стану справ та окреслення напрямів можливого розвитку. Критично важливо мати достатньо деталізовану інформацію, що характеризує потреби населення і найбільш актуальні соціальні проблеми. Інформацію необхідно збирати щодо груп населення, для яких зазначені проблеми є найбільш нагальними.

Наступний етап – формування альтернативних варіантів. На цьому етапі вибираються заходи (інструменти) для досягнення визначених цілей та розв’язання поставлених завдань. Для реалізації цього етапу потрібна інформація, що забезпечує можливість застосування й ефективність різних заходів. Насамперед, має бути вивчений національний та міжнародний досвід щодо впливу запропонованих до здійснення заходів, а також оцінений вплив для реалізованих заходів політики. Адекватний вибір заходів у більшості випадків також уможливлює отримання додаткової інформації щодо проблем, до яких слід звертатися, і щодо умов життя окремих груп населення.

Третій етап – перетворення визначених варіантів досягнення цілей в конкретні плани впровадження заходів. На цьому етапі здійснюється деталізована оцінка необхідних ресурсів, визначення організаційних заходів з реалізації програми, підвищення можливостей працівників щодо вирішення поставлених завдань, забезпечення інструментів та устаткування.

Четвертим етапом є оцінювання ефективності реалізації стратегічних заходів. Ключовою складовою цього етапу є моніторинг реалізації програми, деталізована характеристика якого надана раніше.

П’ятим етапом є оцінка впливу програми. На основі такої оцінки можуть бути зроблені висновки щодо ефективності та доцільності провадження програми. В рамках використання програмно-цільового методу використовують показники оцінки витрат, продукту, результативності та ефективності.

Так, показники витрат спрямовані на визначення необхідного обсягу ресурсів для виконання програми. Для соціальної сфери - видатки на медикаменти, оплату праці вчителів, закупівлю обладнання тощо.

Показники продукту характеризують параметри оцінки досягнення поставлених цілей, вказують на обсяг наданих послуг чи виробленої продукції у результаті виконання програми. Наприклад, потужність (кількість новостворених робочих місць, комп'ютеризація закладів освіти, кількість оздоровлених в санаторно-курортних закладах; довжина автомобільних доріг; кількість збудованих квартир тощо).

Показники результатів вказують на дієвість програми щодо вирішення поставлених завдань, відображають основні досягнення здійсненої програми (зниження рівня забрудненості водних об'єктів, зниження рівня смертності та захворюваності, подовження професійної активності населення; зростання забезпеченості населення домашніми телефонними апаратами і т.ін.).

Показники ефективності використовуються для порівняння отриманих результатів та витрат на здійснення певних заходів. При цьому доцільно визначати економічну (рентабельність, строк окупності, ресурсомісткість проекту) та соціальну ефективність (підвищення якості життя населення) впровадження певних заходів .

Слід, зазначити, що більшість галузей соціальної сфери належить до невиробничого сектору, однак такі галузі як торгівля або ресторанний бізнес (в розширеній трактовці – громадське харчування) віднести до невиробничих видів діяльності не можна. У зв'язку з цим співвідношення і взаємодія матеріальних і нематеріальних ефектів від інвестування в соціальну сферу становить певну складність для їх спільного врахування при прийнятті управлінських рішень. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження методичних підходів до оцінки ефективності програм розвитку соціальної сфери регіону.

РОЗДІЛ 2
СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ РАЙОНІ

2.1. Характеристика демографічного та соціально-трудового розвитку сільських територій в Хмельницькому районі

Удосконалення управління сільською соціальною інфраструктурою потребує вивчення та розуміння процесів і явищ, які відбуваються, проведення їх аналізу з метою виявлення внутрішніх суперечностей та деформацій. Ґрунтуючись на територіальній специфіці соціального розвитку, можна визначити пріоритетні напрями соціального інвестування на довгостроковий період, розробити комплекс ефективних заходів з метою забезпечення пропорційного та збалансованого розвитку соціальної сфери, формування оптимальної моделі її функціонування.

Сучасні фахівці з соціальних досліджень пропонують різні підходи до оцінки рівня життя населення, виходячи з можливостей сучасної статистики й особливостей соціальних обстежень. Змістове наповнення та набір показників рівня життя досліджується російськими вченими Н.Е. Тихоновою, Н.М. Давидовою, И.П. Поповою. За їх думкою, основними індикаторами, що визначать сьогодні місце особи або сім’ї у суспільстві, є рівень середнього доходу в домогосподарстві, рівень освіти, професійно-посадовий статус респондента, тип житла, наявність предметів тривалого користування, основні характеристики члена родини, який приносить основний дохід, самоідентифікація [16, с.31].

Різні аспекти рівня життя населення представлені в роботах українських вчених Е. М. Лібанової, В. О. Мандибури та ін. Найбільш повно система показників рівня життя за дослідженням В. О. Мандибури може бути представлена наступними шістьма групами: 1) інтегральні показники, які

віддзеркалюють досягнутий рівень реальних доходів та майнової забезпеченості населення; 2) показники споживання населенням матеріальних благ, культурних і побутових послуг; 3) показники, що характеризують рівень забезпечення працюючих належними умовами, необхідними у виробничому процесі; 4) показники, що характеризують стан задоволення потреб населення у сферах фізичного, духовного і соціального розвитку; 5) показники, які визначають якісні характеристики життєвого рівня населення; 6) показники, що розкривають рівень існуючих суспільно-правових гарантій, які має населення країни, а також надійність забезпечення політичних свобод громадянам у суспільстві [42].

Згідно з підходом відомого українського економіста Е. М. Лібанової, рівень життя населення представлений чітко сформованими дохідними групами в сучасному українському суспільстві: група заможних, середньодоходних і так звана група протосередніх – населення із неоднозначним матеріальним статусом, рівень доходів (витрат) яких є досить низьким, але вищим за офіційно встановлену межу бідності [34, с. 150].

Праці О.С. Белокрилової, А.А. Бочкова та О.Ю.Мамедова виділяють аспекти добробуту суспільства в умовах кризи. Під час світової кризи відбувається зниження якості людського капіталу, робочої сили, занепад соціальних секторів економіки, соціального середовища, підприємницької діяльності, демографічна криза, погіршення умов життя людей [5, с. 43].

Мамедов О.Ю характеризує рівень життя населення величиною та складом потреб у різних життєвих, та можливістю їхнього задоволення. Можливість задоволення потреб визначається пропозицією на ринку товарів і послуг і реальних доходів людей, заробітною платою [41, с. 7].

Таким чином, вивчення особливостей розвитку соціальної інфраструктури, перш за все, вимагає проведення системного аналізу низки спеціальних показників, які характеризують демографічну ситуацію та рівень життя населення. Лише при глибокому їх вивченні можна визначити ключові проблеми соціального розвитку та розробити набір базових завдань,

спрямованих на покращання. Тому, використовуючи дані офіційної статистичної звітності, проведемо оцінку основних тенденцій соціального розвитку сільських територій Хмельницького району, проаналізуємо динаміку показників, що відображають відповідні процеси.

Демографічні процеси є одними з основних, що впливають на соціальний розвиток громад. Проаналізуємо природній рух населення сільських територій Хмельницького району в динаміці за 2017-2019 роки (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Чисельність населення сільських територій Хмельницького району

Назва показника	2017р.	2018р.	Темп росту 2018 р. до 2017 р., %.	2019р.	Темп росту 2019 р. до 2018 р., %.	Темп росту 2019 р. до 2017 р., %
Чорноострівська селищна ОТГ	12455	12427	99,8	12459	100,3	100,1
Розсошанська сільська ОТГ	4982	4978	99,9	4991	100,3	100,2
Гвардійська сільська ОТГ	6542	6578	100,6	6538	99,4	99,9
Лісовогринівецька сільська ОТГ	8345	8412	100,8	8503	101,1	101,9
Олешинська сільська ОТГ	-	-	-	4342	-	-
Разом	32324	32395	100,2	36833	113,7	113,9

Примітка. Складено автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

Аналізуючи таблицю, ми бачимо, що чисельність населення протягом 2017-2019 років збільшилась на 13,9%. Це пов’язано із поступовим об’єднанням громад, зокрема у 2019 році утворенням Олешинської сільської ОТГ. Слід відмітити, що усім ОТГ характерним є від’ємний природній приріст, що пов’язано із низькою народжуваністю за останні роки. Так кількість народжених за п’ять років в середньому по досліджуваному ОТГ зменшилась на 6%, в той час як показник кількості померлих на 100 наявного населення збільшилася на 6,4%.

Слід зазначити, що чисельність населення зменшується на всій території області, однак скорочення сільського населення відбувається більшими темпами. Кількість міських жителів знижується через природне скорочення, зумовлене соціально-економічними проблемами в області та країні. У сільській місцевості наведені проблеми поглиблюються також відтоком молоді у міста.

Управління людським та трудоресурсним потенціалом є складовою частиною комплексного управління сільськими територіями. Від кількості трудових ресурсів, їх розміщення, статевого і вікового складу, залежить рівень працезабезпеченості сільської економіки. Працезабезпечені сільські території мають можливість більш інтенсивно розвивати й диверсифікувати свою економіку. В той же час, дефіцитні на трудові ресурси будуть обмежені у вирішенні вказаних проблем. Розселення населення і розміщення трудових ресурсів справляє основоположний вплив на розвиток і територіальну організацію виробництва, розміщення і спеціалізацію окремих галузей і підприємств. Проаналізуємо вікову структуру населення (рис. 2.1).

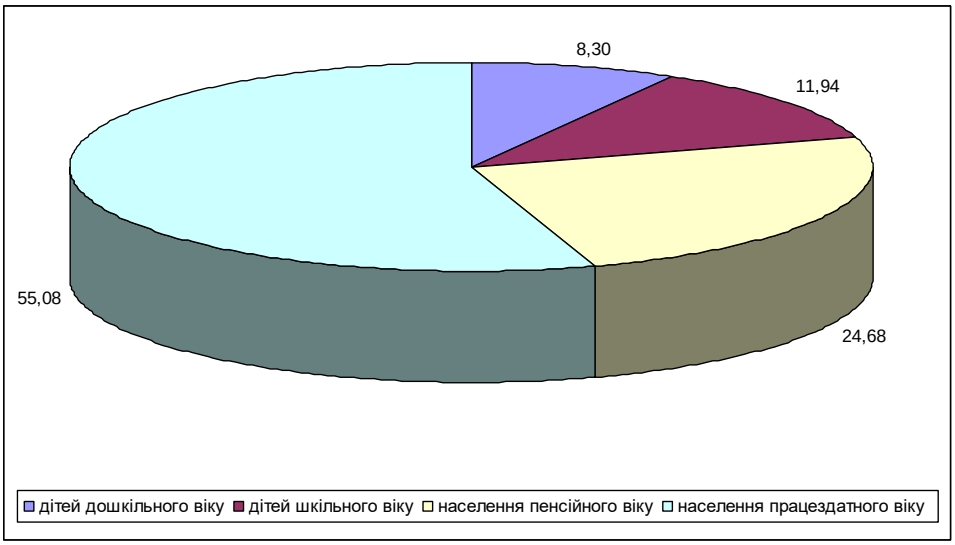

Рисунок 2.1 - Структура населення ОТГ в Хмельницькому районі (2019 рік)

Примітка. Побудовано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

Чисельність працездатного населення ОТГ в Хмельницькому районі становить 55%, населення пенсійного віку – четверту частину (25%). Це

свідчить про погіршення вікової структури, що в цілому характерно для населення України та особливо у сільських місцевостях.

Діти шкільного та дошкільного населення разом займають приблизно 20% усього населення сільських територій Хмельницького району, що пояснюється зниженням народжуваності у сільській місцевості, міграції молодих сімей до міст в пошуку роботи та вищих доходів. Таким чином, результатом негативного демографічного стану стало закріплення тенденції до старіння населення сільських територій Хмельницького району, причому процес відбувається „знизу” - за рахунок зниження народжуваності (як і в цілому у державі), тоді як у розвинутих країнах – „зверху” за рахунок збільшення середньої тривалості життя. Збільшення питомої ваги осіб пенсійного віку є результатом передусім зниження народжуваності та збереження її впродовж тривалого періоду на рівні, що не забезпечує прогресивне відтворення поколінь.

Розглянемо структуру зайнятості населення (рис. 2.2).

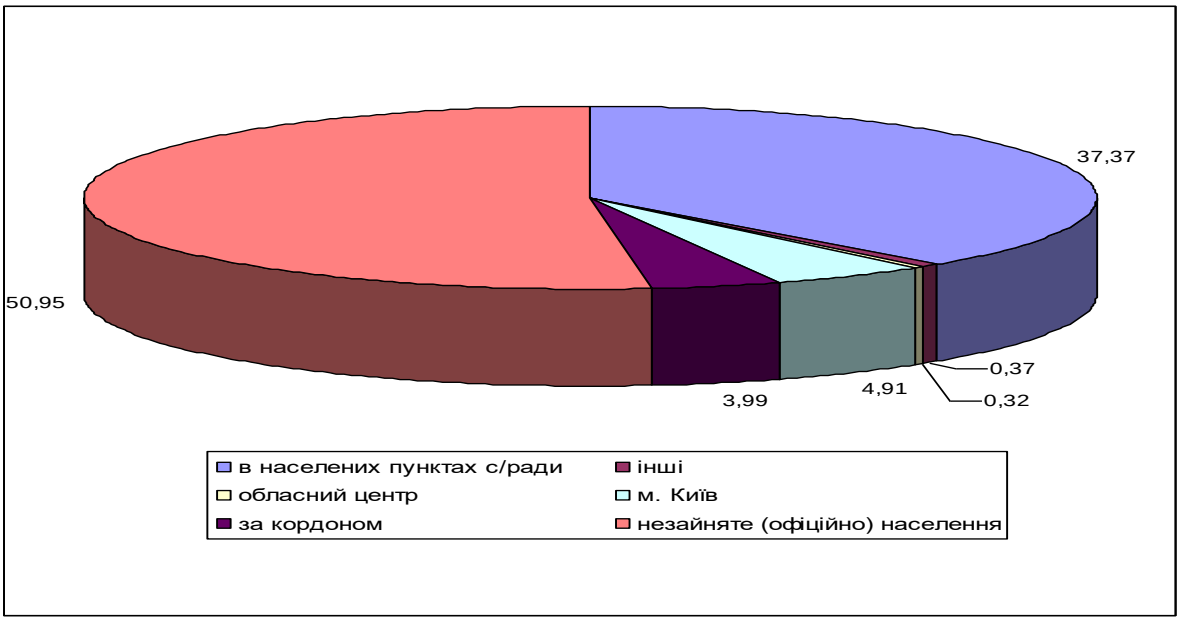

Рисунок 2.2. - Структура працевлаштування населення сільських територій Хмельницького району (2019рік)

Примітка. Побудовано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

Населення і трудові ресурси належать до числа переміщуваних. Тому з метою більш рівномірного і повного забезпечення сільських територій трудовими ресурсами, або у пошуках кращих умов життя відбувається їх плановий, або стихійний перерозподіл, здійснюються значні міграційні потоки. З рисунку бачимо, що в структурі працездатного населення ОТГ в Хмельницькому районі більша частка (майже 51%) займає офіційно незайняте населення. Це пояснюється тим, що частина населення зайнята підсобним господарством, а частина – працевлаштована «без трудової книжки», що є негативним явищем. З зайнятого населення – більша частина (37%) зайнята в населених пунктах сільських територій Хмельницького району. Відчутними для такої мало чисельної громади є показники міграції – 4% працевлаштовано в м.Хмельницькому та 5 % в столиці.

Якщо розглядати структуру зайнятості за видами діяльності, то вона також є типовою для сільських територій (рис. 2.3).

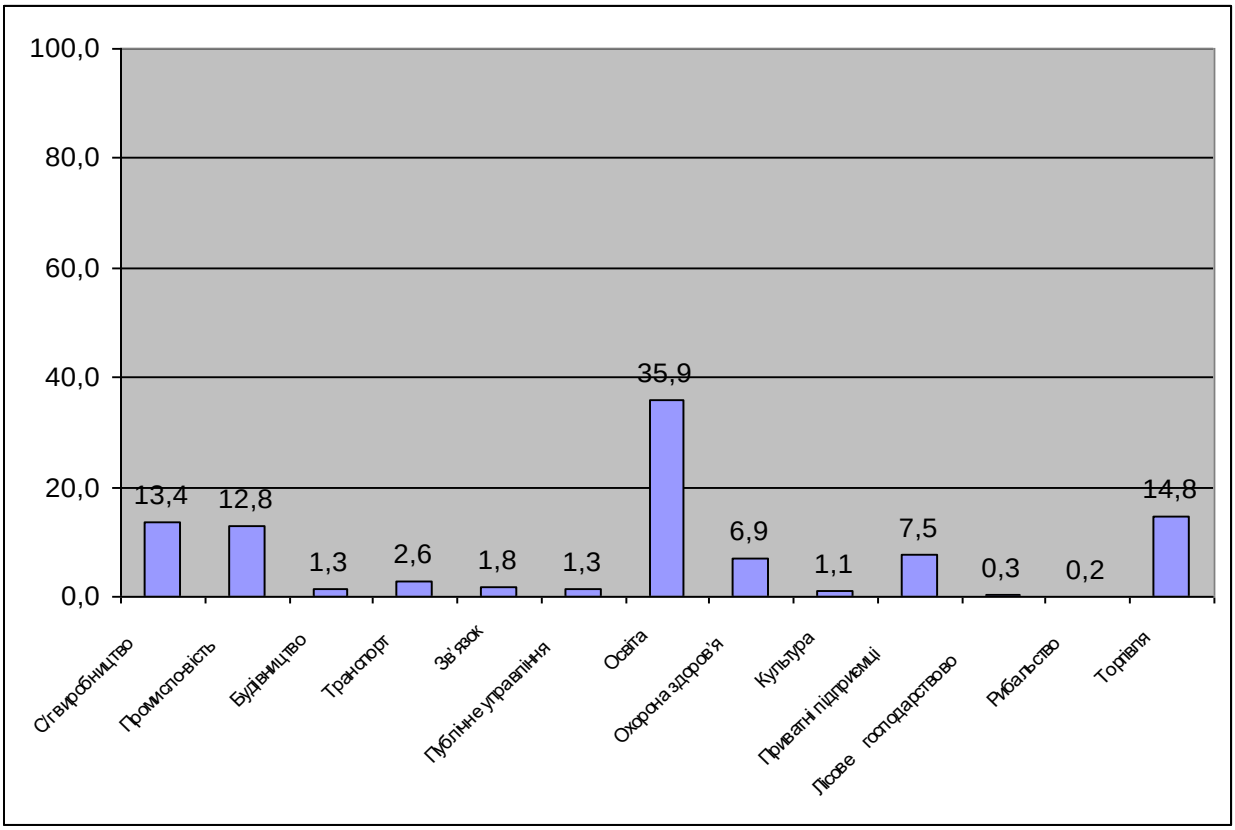

Рисунок 2.3 - Структура працевлаштування населення сільських територій Хмельницького району за видами діяльності (2019 р.)

Примітка. Побудовано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

Більша частина офіційно зайнятого населення сільських територій Хмельницького району – 35,9 - зайнята у сфері освіти (дошкільні та шкільні заклади), що пов’язано з значною чисельністю дітей дошкільного та шкільного віку. У торгівлі зайнято майже 15% населення, у сільському господарстві – 13,4%, у промисловості – 12,8 осіб.

Негативний вплив на розвиток людського і трудоресурсного потенціалу сільських територій на сучасному етапі справляє складна ситуація на ринку праці та високий рівень безробіття, низька доступність та недостатня якість соціальних послуг, зниження якості освіти, низький рівень доходів та особистого споживання, поширення бідності тощо. Проте поєднання і ступінь гостроти цих проблем різниться як між регіонами, так і в кожному регіоні між містами та сільською місцевістю. Вказані явища необхідно врахувати в управлінні сільськими територіями.

Питання соціального захисту населення завжди займали одне із важливих місць в соціальному розвитку та визначають рівень життя населення. Розглянемо диференціацію пільговиків за основними категоріями (табл. 2.3). Слід зазначити, що чисельність пільговиків сільських територій Хмельницького району є достатньо суттєвими – 4788 осіб, що становить 13% усього населення цих громад. Це означає, що майже кожна сьома особа в місті має ти чи інші пільги. Слід зазначити, що показник кількості випадків призначення пільг майже вдвічі переважає показник кількості осіб, зареєстрованому у Єдиному державному автоматизованому реєстру осіб, які мають право на пільги. Це означає, що кожна особа-пільговик в середньому користується двома видами пільг.

Серед пільгових категорій найбільшу частку займають малозабезпечені (40%) та діти багатодітних сімей (10,69%), що є важливим показником, оскільки демонструє позитивні зрушення в демографічній ситуації та формують майбутній трудовий потенціал району. Однак значною часткою є категорія інвалідів всіх груп (33%), тобто це ті категорії, які як правило не можуть бути задіяні в економічній діяльності.

Таблиця 2.3. Пільгові категорії населення сільських територій Хмельницького району

Населений пункт	Інваліди ВВв	Учасники бойових дій	Репресовані	Інваліди всіх груп	Діти багатодітних сімей	Малозабезпечені	Діти-інваліди	Діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування	Одинокі матері
Чорноострівська селищна ОТГ	42	75	3	337,5	65	651	55	12	85
Розсошанська сільська ОТГ	26	45	-	202,5	42	268	32	4	55
Гвардійська сільська ОТГ	29	62	-	279	56	325	31	5	75
Лісовогринівецька сільська ОТГ	36	69	1	310,5	47	282	35	9	63
Олешинська сільська ОТГ	28	71	1	435	58	363	37	8	73
Всього, осіб	161	322	5	1564	268	1889	190	38	351
у % до загальної чисельності пільгових категорій	3,37	6,73	0,1	32,67	5,6	39,45	3,96	0,79	7,33

Примітка. Розраховано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

Найбільше пільговиків (28%) зареєстровано у Чорноострівській селищній ОТГ, що пов’язано із найбільшою чисельністю мешканців цієї громади, відповідно на найменшу за чисельністю населення ОТГ – Розсошанську – припадає близько 15% усіх пільгових територій населення усіх п’ятьох ОТГ.

В той же час, незважаючи на щорічне збільшення фінансування пільг окремим категоріям громадян, соціальні потреби найбільш соціально незахищених категорій населення в Україні задовольняються недостатньою мірою: високий рівень бідності, особливо у сім’ях із дітьми та сім’ях з інвалідами або непрацюючими особами працездатного віку, свідчить про

недостатню ефективність механізмів соціальної підтримки з боку держави найбільш соціально незахищених категорій населення.

Таким чином, тенденції демографічних та соціально-трудових процесів сільських територій Хмельницького району свідчать про те, що найближчим часом потрібна негайна розробка і впровадження в життя виваженої політики, спрямованої на вирішення ключових проблем соціальної сфери, забезпечення населення якісними та доступними соціальними послугами Враховуючи сказане, особливого значення набуває підвищення ефективності діяльності відповідних закладів.

2.2. Стан розвитку сільської соціальної інфраструктури Хмельницького району

Для визначення пріоритетів розвитку сільської соціальної інфраструктури необхідно провести аналіз виробничо-мережних показників відповідних закладів. Основну увагу ми присвятимо показникам кількості, місткості установ та їх відвідуваності, чисельності персоналу тощо - вони є найбільш інформативними характеристиками, які свідчать про ефективність функціонування та організації закладів соціальної сфери.

Освіта – це складне і багатоманітне суспільне явище, сфера передачі, освоєння і перероблення знань і соціального досвіду. Освіта інтегрує різні види навчальної і виховної діяльності, їх зміст в єдину соціальну систему, орієнтує їх на соціальне замовлення, на соціальні потреби суспільства. Серед соціальних інститутів суспільства освіта займає одну з провідних позицій. Адже благо людини, становище культури, духовності в суспільстві, темпи економічного, науково-технічного, політичного і соціального прогресу, саме і залежать від якості і рівня освіти. Рівень освіти громадян певної території виступає одним із вагомих факторів впливу на його соціальний розвиток, крім того, даний показник тісно переплітається із рядом інших показників

соціального розвитку, які в комплексі відтворюють здатність території конкурувати серед інших.

Проаналізуємо показники розвитку освітніх закладів в ОТГ в Хмельницькому районі, використовуючи дані таблиці 2.4.

Таблиця 2.4. Основні показники функціонування освітніх закладів сільських територій Хмельницького району

Назва показника	Чорно-острівська селищна ОТГ	Розсо-шанська сільська ОТГ	Гвардійська сільська ОТГ	Лісово-гині-вецька сільська ОТГ	Олеши-нська сільська ОТГ	Разом
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів І-ІІІ ступенів, од.	3	1	2	4	4	14
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів І-ІІ ступенів, од.	6	-	1	3	-	10
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів І ступеня, од.	1	-	-	-	-	1
Кількість дошкільних навчальних закладів, од.	10	1	7	6	3	27

Примітка. Розраховано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

У сільських територіях Хмельницького району організовано роботу 25 загальноосвітніх навчальних закладів, з них 7 - з інклюзивним навчанням, де у 9 класах інклюзивною освітою охоплено 42 дитини з особливими освітніми потребами, з них 12 дитини-інваліда. Основною проблемою закладів загальної середньої освіти напередодні впровадження нового Державного стандарту початкової освіти є створення відповідного освітнього середовища відповідно до переліку матеріально-технічних засобів згідно з наказом МОН. Також пріоритетними завданнями закладів освіти є : розвиток особистості кожної дитини; модернізація навчально-матеріальної бази навчальних закладів; інформатизація навчального процесу, впровадження мультимедійних та комп'ютерних технологій.

У дошкільній освіті функціонує 27 дошкільних навчальних заклади (у мережі – 832, тобто у 2013 році з них 40 фактично не функціонувало). У 2019 році створено 400 додаткових місць для дітей у дошкільних навчальних закладах за рахунок відкриття у пристосованих приміщеннях (у тому числі – у складі навчально-виховних комплексів), відновлення роботи 3, реконструкції 2 дитячих садків та відкриття 3 додаткових груп у діючих навчальних закладах. Капітально відремонтовано 9 закладів для дошкільнят та 4 реконструйовано. Комп'ютеризовано 58% дошкільних навчальних закладів, підключено до мережі Інтернет 37% дитячих садків. У 2019 році дошкільними закладами охоплено 65% дітей віком від 3 до 6 років. У 5 дошкільних навчальних закладах запроваджено інклюзивне навчання, де навчається 48 дітей з особливими освітніми потребами. Таким чином, сформувалась відносно стійка тенденція до збільшення кількості дітей у дошкільних закладах, поряд з цим слід відмітити те, що має місце перевантаження таких закладів, оскільки кількість місць у них є стабільно меншою. Досить типовою є ситуація, коли формування груп дітей здійснюється з порушенням санітарно-гігієнічних та інших встановлених норм.

З мою забезпечення подальшого розвитку мережі дошкільних навчальних закладів здійснюється реорганізація загальноосвітніх закладів у навчально-виховні комплекси «дошкільний навчальний заклад-загальноосвітній навчальний заклад», створюються дошкільні заклади чи окремі групи на базі шкіл, збільшуються потужності функціонуючих дошкільних закладів за рахунок використання резервних приміщень закладів освіти, проводиться робота по поверненню дошкільних закладів, які були передані у власність іншим організаціям та структурам.

Саме з метою надання якісних освітніх послуг у сільській місцевості активно впроваджується створення освітніх округів, які покликані досягти бажаної раціоналізації за допомогою посилення взаємодії між окремими школами, а також – забезпечення спільної участі шкіл в плануванні розвитку

освітнього процесу на своїй території. Взаємне посилення однієї школи іншою в межах округу має сприяти ефективній організації структури, раціональному розподілу ресурсів.

Проведемо аналіз основних показників охорони здоров'я, використовуючи дані таблиці 2.5.

Таблиця 2.5. Основні показники охорони здоров'я сільських територій Хмельницького району

Назва показника	Чорно-острівська селищна ОТГ	Розсошанська сільська ОТГ	Гвардійська сільська ОТГ	Лісово-гринівецька сільська ОТГ	Олешинська сільська ОТГ	Разом
Кількість лікарняних закладів, од.	1	-	-	-		1
Кількість амбулаторно-поліклінічних закладів, од.	2	3	-	3	1	8
Кількість ФАПів, од.	15	-	-	10	-	25

Примітка. Розраховано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

.

В сфері охорони здоров'я району функціонує 1 лікарняний заклад, 8 амбулаторно-поліклінічних закладів, 25 ФАПів, у тому числі 5 сільських амбулаторій сімейної практики тощо. Продовжується розвиток сімейної медицини. За сімейним принципом первинна медична допомога надається близько 64% населення сільських територій Хмельницького району. Якість роботи медичних закладів та їх кадрове забезпечення не повною мірою відповідає сучасним вимогам та потребам мешканців сільських територій. На сьогодні селяни, маючи право на отримання невідкладної медичної допомоги такого самого рівня, як і мешканці міст, насправді не можуть претендувати на це. Причинами такого стану справ є, насамперед, нестача належно обладнаних приміщень, відсутність достатньої кількості медикаментів і транспортних засобів, а також дефіцит кваліфікованих медичних кадрів. Ситуація ускладнюється і тим, що випускники вітчизняних медичних університетів украй неохоче погоджуються працювати у сільській місцевості, а держава упродовж тривалого періоду часу виявляється не спроможною розробити дієвих механізмів вирішення цієї проблеми.

Показник забезпеченості сільського населення амбулаторіями становив 2,6 на 10 тис., рекомендований Міністерством охорони здоров'я України норматив – 3,3. Укомплектованість штатних посад лікарів фізичними особами в цілому по закладах всіх типів складає 81,73%. Укомплектованість штатних посад середнього медперсоналу фізичними особами становить 87,4%.

Основними проблемами в галузі охорони здоров'я є: дефіцит кадрів, лікарів (хірург, терапевт, педіатр); застаріле обладнання, та відсутність сучасного обладнання; критичний стан опалювальної системи лікарні, а саме труб та радіаторів, в яких порушена пропускна спроможність та тепловіддача; аварійний стан очисних споруд; освітлення території лікарні в нічний час.

Велику роль у творенні загальнонаціонального культурного простору, примноження духовної скарбниці, пошуку сучасних форм творчості належить установам культури і мистецтва. Мережа закладів культури ОТГ в Хмельницькому районі представлено у табл. нараховує 64 заклади (табл.2.6).

Таблиця 2.6. Основні показники розвитку закладів культури та мистецтва сільських територій Хмельницького району

Назва показника	Чорно-острівс-ька селищна ОТГ	Розсо-шанська сільська ОТГ	Гвардій ська сільська ОТГ	Лісово-гріні-вецька сільська ОТГ	Олеши-нська сільська ОТГ	Разом
Кількість музеїв, од.	1	-	-	-	-	1
Кількість масових та універсальних бібліотек, од.	1	1		-	1	3
Кількість клубних закладів, од.	28	8	14	21	9	
Дитячі музичні школи, од.	1	-	-	-	-	

Примітка. Розраховано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

Слід відмітити, що на сільських територіях Хмельницького району розташовані унікальні об'єкти культури: літературний музей поета - байкраря Л.І.Глібова в смт. Чорний Острів, пам'ятні знаки на честь воїнів-односельчан, братські могили радянських воїнів, братські могили загиблих

жертв фашизму); об’єкти археології – 7; монументального мистецтва – 2; науки і техніки – 2 об’єкти Геодезичної Дуги Струве (в селах Гвардійське, Катеринівка), які занесенні до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; архітектури та містобудування - 2 (смт. Чорний Острів та с. Водички).

Серед історичних пам’яток слід назвати такі, як Костел Божого Провидіння (парафія Св. Войцеха) в с. Гвардійське, Пам’ятка науки і техніки, Геодезична Дуга Струве: пам’ятний знак, встановлений в пункті Фельштин (нині с. Гвардійське); Родинний маєток польського магната Карла Пшездецького (кінець XVIII – початок XIX століття), в якому в 1856-1859 роках працював патріарх української літератури, поет-байкар Л.І.Глібов; гГіздо поселень - пункти Лісові Гринівці 2,3,4, поселення III-IV ст. Черняхівська культура, що розташоване 1 км східніше с.Пашківці тощо. Такі пам’ятки можуть стати обкатом уваги туристів як з Хмельницкьої області, так і інших регіонів, що сприятиме нарощуванню соціально-економічного потенціалу громад. Однак, це потребує значних капіталовкладень, починаючи від ремонту дорожньої інфраструктури, приведення об’єктів культурної спадщини в належний вигляд, оплату праці працівникам тощо.

Аналіз показав, що існують проблемні питання, які потрібно вирішити, а саме: більшість приміщень сільських будинків культури, клубів потребує капітального ремонту; неможливість забезпечення належного температурного режиму в приміщеннях культурних закладів в опалювальний період; мережа закладів культури, мистецтва та музейної справи потребує покращення матеріально-технічної бази; недостатні обсяги поповнення бібліотек; погіршення стану пам’яток містобудування та архітектури, а в окремих випадках їх руйнація; незадовільний стан кінообслуговування у сільській місцевості.

З метою розвитку фізичної культури та спорту, у ОТГ в Хмельницькому районі області функціонують 5 стадіонів, 35 спортивних зали, 97 спортивні площадки, 59 тренажерних залів, інші спортивні споруди тощо. Для розвитку фізичної культури та спорту реалізовуються заходи,

спрямовані на зміцнення спортивної матеріально-технічної бази, із фізкультурно-спортивної реабілітації та спорту інвалідів, створюються умови для ефективного функціонування дитячо-юнацьких закладів, проводяться масові фізкультурно-спортивні заходи; з підготовки та участі спортсменів у змаганнях. В той же час, для цієї сфери не притаманний прогресивний розвиток, кількість закладів в розрахунку на 1000 осіб населення залишається вкрай низьким показником. Основними проблемами повільного розвитку галузі є недостатні обсяги фінансування; недостатня матеріально-технічна база в загальноосвітніх закладах, аварійний стан спортивних комплексів у сільській місцевості; велика кількість дітей загальноосвітніх закладів відноситься до підготовчої та спеціальної медичної групи, однак не мають можливості отримати належну допомогу у лікувально-профілактичній фізкультурі.

Основні завданнями у сфері фізичної культури і спорту в усіх сільських територіях Хмельницького району є: підвищення ефективності інформаційного забезпечення і впровадження нових організаційних форм пропаганди фізичної культури і спорту; придбання спортивного обладнання та тренажерів; активізація фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи всіх ланок системи фізичної культури і спорту; підготовка і проведення спортивно-масових заходів та змагань всіх рівнів на відповідному організаційному рівні; співпраця і об’єднання зусиль та ресурсів державних, комунальних, громадських та приватних організацій зацікавлених у динамічному розвитку фізичної культури і спорту; удосконалення форми залучення різних груп населення до регулярних та повноцінних занять фізичною культурою і спортом за місцем їх проживання, навчання, роботи та у місцях масового відпочинку.

Стан житлово-комунального господарства сільських територій Хмельницького району визначається як критичний, ознаками якого є низька та незадовільна якість наданих комунальних послуг споживачам, невідповідність наданих послуг їх вартості, зношення основних засобів, їх

незадовільна експлуатація, відсутність системної роботи щодо їх ремонту, висока енергомісткість житлово-комунального господарства, проблеми знешкодження та захоронення твердих побутових відходів та ін.

Пріоритетними напрямами розвитку цієї сфери є: продовження роботи по заміні вікон та дверей в навчальних закладах на енергоефективні; утеплення фасадів навчальних закладів; капітальний ремонт систем опалення навчальних закладів; утеплення лікарні; залучення інвестиційних ресурсів на реалізацію енергозберігаючих проектів у бюджетній сфері; координація роботи з обміну досвідом в частині інноваційних засад енергоефективного, енергоощадного будівництва та його впровадження при реалізації інвестиційних проектів із залученням ґрантових коштів; забезпечення максимальної поінформованості населення про проблеми енергозбереження, енергоощадності та шляхи їх вирішення.

Транспортний комплекс є важливою складовою у галузевій структурі економіки сільських територій Хмельницького району. Налагоджена система автобусного сполучення між населеними пунктами громад та м. Хмельницьким. Транспортне сполучення між селами громад в задовільному стані. Всі маршрути обслуговують приватні перевізники.

Загальні проблемні питання: відсутність регіональної програми будівництва та ремонту вуличних доріг на кошти бюджетів різних рівнів; відсутність схем та графіків руху пасажирського транспорту ; недостатній рівень благоустрою та утримання автобусних зупинок в населених пунктах громад з боку «Райавтодору»; недостатній рівень забезпечення дорожніми знаками, дорожньою розміткою та утримання узбіччя; обмежений обсяг капіталовкладень на ремонт та утримання автомобільних доріг районного, обласного та державного значення.

Таким чином, проведений аналіз соціальних процесів та явищ у сільських територіях Хмельницького району та показників діяльності основних об’єктів соціальної сфери дозволяє виявити наступні проблеми:

- фінансування галузей соціальної сфери здійснюється, переважно, за захищеними статтями (заробітна плата, енергоносії), що не забезпечує їх розвиток, не сприяє покращенню якості послуг тощо;

- існує необхідність покращення якості та ефективності надання соціальних послуг, наближення соціальних послуг та соціальної підтримки до потреб сільського населення; розвиток мережі та розширення спектру надання соціальних послуг, соціальної допомоги;

- існує необхідність оптимізації мережі дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, нарощування їх місткості, збільшення доступності відповідних послуг для населення, особливо у сільській місцевості;

- необхідно прискорити реформування галузі охорони здоров’я та оптимізації мережі, відповідно до потреб населення громад, підвищення якості та доступності надання медичної допомоги населенню у сільській місцевості, покращення матеріально-технічної бази лікувально-профілактичних закладів;

- доцільно здійснювати нарощування мережі та місткості закладів культури та спорту, створення умов для фізичного виховання і масового спорту в усіх типах навчальних закладів, забезпечення підтримки дитячого, дитячо-юнацького спорту;

- необхідність проведення капітального ремонту систем водопостачання та водовідведення, будівництва очисних споруд, розвиток сфери благоустрою тощо.

Отже, сказане вказує на необхідність розробки дієвих заходів щодо удосконалення функціонування базових галузей соціальної сфери населення сільських територій Хмельницького району. Удосконалення управління соціальною інфраструктурою на базовому рівні місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади та об’єднання територіальних громад як основи для забезпечення посилення спроможності органів місцевого самоврядування до вирішення питань місцевого значення мають знайти своє вираження у таких аспектах, як:

– збільшення кількості та підсилення дієвості механізмів підтримки розвитку соціальної інфраструктури, спрямованої на забезпечення основних потреб населення сіл, селищ, міст на базовому рівні;

– посилення відповідальності органів місцевого самоврядування за соціально-гуманітарний розвиток територій, розподіл та використання бюджетних коштів;

– децентралізація соціальних послуг як основа для забезпечення їх доступності для громадян;

– створення кращих умов для об’єднання зусиль, ресурсів органів місцевого самоврядування, громадських організацій та об’єднань, бізнесу для забезпечення розвитку територіальних об’єктів соціальної інфраструктури;

– зміцнення конкурентоспроможності об’єктів соціальної інфраструктури комунальної власності;

– покращення можливостей для розвитку органів самоорганізації населення як елемента вітчизняної системи місцевого самоврядування;

– розширення можливостей для побудови відповідної до потреб населення системи надання послуг у житлово-комунальному господарстві;

– гармонізація потреб населення територіальних громад з політикою органів місцевого самоврядування та державною регіональною політикою.

Створення кращих умов для функціонування органів місцевого самоврядування має стати основою для підвищення рівня життя людини, у тому числі це стосується таких питань, як: вирівнювання можливостей мешканців сіл, селищ, міст щодо отримання якісних послуг у соціально-гуманітарній сфері, розширення переліку цих послуг, що сприятиме підвищенню якісних показників соціального розвитку населення; розширення доступності, забезпечення справедливого рівного доступу до освіти, послуг охорони здоров’я, особливо для сільського населення.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

3.1. Встановлення стратегічних пріоритетів державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури

Серед проблем розвитку сільських територій регіону якість соціальної інфраструктури знаходиться на одному з перших місць, адже на даний час більшість громад неспроможні її утримувати та розвивати. Це приводить до занепаду інфраструктури, незадоволення населення якістю послуг, порушення гарантії безпечного проживання в містах і селах. Децентралізація громад, над впровадженням якої працюють в Україні різні рівні влади, може суттєво поліпшити ситуацію, наблизивши до конкретного громадянина на локальному рівні необхідні ресурси та якісні соціальні послуги. Процес децентралізації передбачає активне залучення громадського впливу на розв’язання соціальних проблем; посилення ролі місцевих органів управління соціальним сектором у прийнятті відповідних рішень про початок організаційно-економічних змін; зростання автономії закладів соціального сектора в управлінні їх фінансовими, матеріальними та кадровими ресурсами.

На даний час у сфері розвитку сільської соціальної інфраструктури ефективного та швидкого розв’язання потребують такі проблеми:

погіршення якості та доступності публічних послуг внаслідок ресурсної неспроможності переважної більшості органів місцевого самоврядування здійснювати власні і делеговані повноваження;

зношеність теплових, каналізаційних, водопостачальних мереж і житлового фонду та ризик виникнення техногенних катастроф в умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевого самоврядування;

складна демографічна ситуація у більшості територіальних громад (старіння населення, знелюднення сільських територій та монофункціональних міст);

неузгодженість місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами територіальних громад;

корпоратизація органів місцевого самоврядування, закритість і непрозорість їх діяльності, високий рівень корупції, що призводить до зниження ефективності використання ресурсів, погіршення інвестиційної привабливості територій, зростання соціальної напруги;

відсторонення місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин, посилення соціальної напруги серед сільського населення внаслідок відсутності повсюдності місцевого самоврядування.

Компетенції громади в рамках децентралізації мають включати, перш за все, такі сфери розвитку соціальної інфраструктури як:

– організація пасажирських перевезень на території громади,

– ефективна муніципальна міліція,

– адресна соціальна допомога,

– забезпечення швидкої медичної допомоги, первинної охорони здоров’я,

– реформування системи середньої, дошкільної та позашкільної освіти,

– перехід до надання житлово-комунальних послуг та утримання об'єктів комунальної власності, виходячи з їх собівартості,

– впровадження енергозберігаючих технологій,

– забезпечення безпеки життя та здоров’я громадян,

– створення доступної та всеохоплюючої інфраструктури фізичної культури та спорту,

– об’єднання громади навколо вирішення питань благоустрою території тощо.

Таким чином, можемо визначити стратегічні пріоритети розвитку сільської соціальної інфраструктури Хмельницького району:

– розширення спектру та підвищення якості соціальних послуг.

– реорганізація майнових та фінансово-господарчих відносин у соціальній сфері з метою приведення їх у відповідність із загальними напрямами економічного реформування з наближенням до європейських стандартів;

– впровадження механізмів об'єднання зусиль різних територіальних громад щодо реалізації тих чи інших функцій як шляхом їх об'єднання в одне муніципальне утворення, так і через міжмуніципальне співробітництво;

– впровадження концепції домінування повного циклу соціальних послуг - формування адміністративного центру об’єднаної територіальної громади навколо установ бюджетної сфери. За таких умов основними параметрами виступають бюджетні установи, які надають соціальні послуги (служба невідкладної допомоги, пожежна служба та служба охорони правопорядку. І тут важливо акцентувати, що вчасне неотримання послуг вищеназваних служб на місцевому рівні визначає межі життя практично кожного члена об’єднаної територіальної громади;

– соціальна справедливість розподілу та споживання суспільних благ, зокрема, запобігання надмірному використанню природних ресурсів, досягнення рівноваги між використанням ресурсів та екологічними можливостями території, забезпечення реалізації програм енергозбереження й енерговідновлення.

Фінансовими механізмами реалізації стратегічних пріоритетів є :

1. Розвиток дієвої системи соціального інвестування.

2. Активізація використання ресурсів комерційних організацій для розвитку соціальної інфраструктури.

3. Створення фондів розвитку громади. Функція фонду направлена на певну територію і працює у вигляді благодійної структури для населення, якій довіряли б і яка ефективно вирішувала б загальні проблеми.

Концептуальна схема розвитку соціальної інфраструктури сільських територій зображена на рис. 3.1

Головна мета: забезпечення можливостей мешканців сільських територій щодо отримання якісних послуг об’єктів соціальної інфраструктури з наближенням до європейських стандартів, підвищення якісних показників соціального розвитку населення.

Пріоритетні цілі:

- реорганізація майнових та фінансово-господарчих відносин у соціальній сфері з метою приведення їх у відповідність із загальними напрямами економічного реформування з наближенням до європейських стандартів;
- впровадження механізмів об'єднання зусиль різних територіальних громад щодо реалізації тих чи інших функцій як шляхом їх об'єднання в одне муніципальне утворення, так і через міжмуніципальне співробітництво;
- впровадження концепції домінування повного циклу соціальних послуг;
- організації центрів мобільного культурно-побутового обслуговування населення низових систем розселення;
- соціальна справедливість розподілу та споживання суспільних благ, зокрема, запобігання надмірному використанню природних ресурсів, досягнення рівноваги між використанням ресурсів та екологічними можливостями території, забезпечення реалізації програм енергозбереження й енерговідновлення.

Механізми розвитку соціальної інфраструктури

1. Організаційно-правові: прийняття розпорядчих та програмних документів; визначення нормативів забезпечення населення соціальними послугами, визначення штатних нормативів та робочого навантаження працівників соціальної інфраструктури; проведення інвентаризації об'єктів соціальної інфраструктури та створення інформаційної системи «Електронний паспорт соціальної інфраструктури ОТГ».
2. Фінансово-економічні: розвиток дієвої системи соціального інвестування; активізація використання ресурсів комерційних організацій для розвитку соціальної інфраструктури; створення фондів розвитку громади.
3. Інформаційно-консультативні: створення інформаційних центрів для залучення інвесторів/партнерів у сфері розвитку соціальної інфраструктури; організація навчально-консультативної та маркетингової допомоги.

Очікувані результати

- вирівнювання можливостей мешканців сіл, селищ, міст щодо отримання якісних соціальних послуг, розширення переліку цих послуг, що сприятиме підвищенню якісних показників соціального розвитку населення
- створення передумов для залучення інвестицій в капітальне будівництво;
- збільшення надходжень до бюджету.

Рисунок 3.1 - Концептуальна схема розвитку соціальної інфраструктури сільських територій

Примітка. Запропоновано автором.

Удосконаленню організаційно-економічного механізму формування й розвитку соціальної інфраструктури об’єднаних територіальних громад сприятиме:

1) становлення базових мереж установ і закладів комунального та соціально-культурного призначення шляхом виділення серед них опорних об’єктів та їх керованої периферії (філій), за злагоджене функціонування якої відповідатиме уповноважений керівник (директор) опорного об’єкта, зокрема:

- визначення штатних нормативів та робочого навантаження працівників опорних об’єктів та їх філій;

- опрацювання механізму залучення штатних працівників базової інфраструктури окремих ланок до надання послуг у рамках кластеризації секторів матеріально-побутового і соціально-культурного обслуговування населення та суб’єктів господарювання систем розселення і регіонів;

- розвиток мережі поліфункціональних об’єктів соціального призначення як опорних у межах районів та областей;

2) формування державних соціальних стандартів і нормативів виконання органами влади і самоврядування об’єднаних громад делегованих функцій у сфері соціального обслуговування і захисту населення, в тому числі:

- розробка та затвердження стандартів і нормативів (описових, вартісних) задоволення гарантованих законодавчо соціальних потреб територіальних громад за спектром делегованих місцевому самоврядуванню повноважень у розрахунку на об’єднаних територіальних громад;

- внесення змін до нормативно-правових актів, що регламентують застосування галузевих стандартів надання соціальних послуг та нормативів при здійсненні видатків з місцевих бюджетів (зокрема, щодо мережі, штату, робочого навантаження, поточних і капітальних витрат бюджетних установ);

- унормування та опрацювання процедур щорічного коригування вартісної величини (періодичного коригування змісту) державних соціальних стандартів, зважаючи на динаміку цін, а також досягнуті параметри й орієнтири підвищення рівня життя територіальних громад;

3) розв’язання проблеми юридичного статусу як опорних, так і низових – установ та закладів соціального призначення з метою розбудови ефективного механізму їх фінансування з субвенцій держбюджету, коштів Державного фонду регіонального розвитку тощо з урахуванням чинного Бюджетного кодексу України [28] (зокрема, унормування процедури посередництва профільних міністерств у відносинах Мінфіну та регіональних мереж соціальної інфраструктури різного профілю);

4) започаткування системи грантів державних і недержавних структур на проекти розбудови базової мережі об’єктів комунального господарства і соціально-культурного призначення, що на початковому етапі функціонування об’єднаних територіальних громад витрачатимуться на матеріально-технічний розвиток опорних об’єктів (у т.ч. заходи з удосконалення обладнання та підвищення рівня енергозбереження), модернізацію обладнання центрів і рухомого складу мобільного культурно-побутового обслуговування населення, підвищення кваліфікації персоналу закладів культури об’єднаних територіальних громад;

5) розробка інвестиційних проектів у сфері розвитку соціальної інфраструктури, що можуть фінансуватися за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку та відповідних обласних фондів, у рамках профільного співробітництва двох і більше об’єднаних територіальних громад, об’єднаних територіальних громад і районів; затвердження спільних програм на їх основі;

6) організація процедур надання безоплатних експертних консультацій об’єднаним громадам щодо підготовки й аналізу розроблених ними проектів розвитку базової мережі установ і закладів соціального призначення, задоволення спектру відповідних потреб місцевого населення (на етапі, що передує затвердженню цих проектів місцевими радами) комісіями при Міністерствах освіти, культури, охорони здоров’я, регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, соціальної політики у складі представників цих центральних органів виконавчої влади, профільних

управлінь облдержадміністрацій, всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування, провідних експертів;

7) поширення практики реалізації програми «Шкільний автобус», а також створення центрів надання місцевим мешканцям безоплатної правової допомоги та офісів реформ в обласних центрах (при ОДА) на діяльність щодо організації центрів мобільного культурно-побутового обслуговування населення низових систем розселення (зокрема, при опорних закладах культури області, об’єктах побутового обслуговування в обласних центрах і містах обласного значення) шляхом:

- районування територій об’єднаних територіальних громад за зонами впливу окремих центрів мобільного культурно-побутового обслуговування населення, зважаючи на параметри транспортної доступності й людності низових систем розселення, а також фізіологічно прийнятної добової тривалості маятникової трудової міграції, тобто можливого часу перебування персоналу цих центрів у дорозі (наприклад, із розрахунку 1 центр на 3 адміністративні райони, що орієнтовно відповідає 3,0–3,5 тис. км2 площі зони обслуговування, де загалом проживає 165–170 тис. населення);

- включення відповідних заходів до Меморандумів співпраці у сфері підтримки процесу об’єднання територіальних громад між Міністерствами освіти, культури, охорони здоров’я, регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, міжнародними міжурядовими, недержавними вітчизняними і міжнародними організаціями (зокрема, Радою Європи, Асоціацією міст України, Норвезькою асоціацією місцевих і регіональних влад, Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) тощо);

- розробки процедур спільного формування і використання підрозділами освіти, культури, охорони здоров’я, комунального господарства об’єднаних територіальних громад транспортного парку мобільного обслуговування населення низових систем розселення;

- опрацювання механізму залучення персоналу базових об’єктів комунального і соціально-культурного призначення (як опорних, так і їх філій) до виконання програм мобільного обслуговування об’єднаних територіальних громад, що водночас сприятиме забезпеченню повної зайнятості штатних працівників;

- виділення частини субвенції з держбюджету, призначеної на модернізацію інфраструктури об’єднаної територіальної громади, на фінансування заходів обласного рівня із закупівлі транспортних засобів для центрів мобільного культурно-побутового обслуговування населення низових систем розселення;

8) залучення недержавних некомерційних структур до задоволення соціальних потреб територіальних громад, обслуговування відповідних об’єктів і територій (у т.ч. на виїзній основі), як у рамках системи державних закупівель, так і в процесі реалізації обласних, районних, місцевих програм соціальноекономічного розвитку;

9) опрацювання форм і механізмів співпраці органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями щодо підвищення ефективності функціонування соціальної інфраструктури та удосконалення матеріально-побутового й соціально-культурного обслуговування об’єднаної громади, в тому– числі:

- визначення сфер реалізації відповідних спільних проектів на основі внесення на місцеві громадські обговорення пропозицій у рамках загальнодержавних програм, вітчизняних і міжнародних проектів самоврядної і неурядової співпраці;

- розробка і виконання проектів формування, модернізації, організаційно-методичного забезпечення соціальної інфраструктури міст (до рівня таких поселень обласного значення включно) та смт за участі та під егідою Асоціації міст України;

- налагодження відкритих громадських консультацій як механізму обговорення, затвердження та контролю діяльності виконавчих органів

об’єднаних територіальних громад у сфері розробки і реалізації профільних проектів життєдіяльності та розвитку громади; унормування процедур реалізації моделі партиципаційної демократії (як ефективної форми суспільного діалогу та підвищення рівня задоволеності місцевої спільноти життям завдяки власній діяльності) за напрямами: виокремлення громадського бюджету спільноти поселення / системи розселення в складі місцевого бюджету об’єднаних територіальних громад; визначення локально значущих проектів його витрачання за результатами експертних дискусій та громадських дебатів (на удосконалення доступу до об’єктів інфраструктури, їх поточний ремонт і благоустрій тощо);

10) налагодження організаційного і методичного супроводу функціонування матеріально-побутового й соціально-культурного субкомплексів об’єднаних територіальних громад.

Зважаючи на наявний інфраструктурний потенціал, а також потреби і пріоритети удосконалення середовища життєдіяльності в регіонах, найкращим варіантом локації опорного об’єкта варто визнати адміністративні центри громад, сформованих у результаті об’єднання сільських територій з містами обласного значення, де власне і функціонуватиме ця установа. Ефективність та результативність діяльності органів місцевого самоврядування щодо виконання завдань у сфері розвитку соціальної інфраструктури вимагає проведення відповідних змін як у функціональному, так і в структурному, організаційному механізмах місцевого самоврядування, що обумовлює необхідність їх розгляду. Таким чином, ґрунтовний аналіз спроможності об’єднаних територіальних громад щодо забезпечення повного циклу соціальних потреб для кожного жителя в межах визначеної території, і насамперед, на її базовому рівні, як ніколи сьогодні потребують глибоких наукових розвідок та обґрунтування можливостей до впровадження.

3.2 Удосконалення управління сільською соціальною інфраструктурою на засадах взаємодії влади, бізнесу та громадськості

В умовах обмежених фінансових ресурсів актуалізується завдання пошуку додаткових фінансових джерел для забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування. Перехід до інноваційної соціально-орієнтованої економіки передбачає побудову ефективних механізмів взаємодії громади, бізнесу та органів місцевого самоврядування, спрямованих на координацію зусиль усіх сторін, забезпечення врахування інтересів різних соціальних груп суспільства та бізнесу при розробці та проведенні соціально-економічної політики, зокрема щодо управління соціальною інфраструктурою об'єднаних територіальних громад. Партнерства соціального розвитку місцевості можуть створюватись у різноманітних формах: зони соціального підприємництва, державно-приватне партнерство, соціальне замовлення, фонди соціально відповідальних інвестицій, фонди місцевих громад тощо (табл.3.1).

Таблиця 3.1. Пріоритетні інструменти управління сільською соціальною інфраструктурою на засадах взаємодії органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадськості

Інструмент управління	Характеристика	Результат
1	2	3
Бюджет участі	демократичний процес, який надає можливість мешканцям ОТГ брати участь в розподілі коштів селищного бюджету через створення проектів та/або голосування за них у сферах житлово-комунального господарства, освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту, охорони навколишнього природного середовища, спорту.	для громади - залучення громади до вирішення місцевих проблем соціальної інфраструктури, для ОМС – підтримка рішень з боку громади, визначення пріоритетності вирішення соціальних проблем, збільшення прозорості задля скорочення корупції та бюрократичної неефективності
фандрейзинг та краудфандинг	процес залучення грошових коштів та інших ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних тощо) для реалізації різного роду соціальних проектів та підтримання існування передусім неприбуткових організацій	для ОМС – економія бюджетних коштів, для громади – зменшення соціальної напруги у суспільстві, швидке вирішення гострих соціальних питань ОТГ; бізнес – підвищення іміджу

Продовж.табл.3.1

1	2	3
державно-приватне партнерство	система взаємовигідного економічного співробітництва державного/комунального і приватного секторів економіки (з можливістю залучення третіх осіб), що певним чином організаційно-юридично оформлена, заснована на розподілі ризиків між владою і приватним сектором (на покладанні ризиків на того партнера, який зможе попередити, або пом'якшити їх негативні наслідки) і орієнтується на одержання максимального ефекту від реалізації проектів ДПП та на задоволення інтересів суб'єктів ДПП в умовах обмеженості ресурсів окремої сторони	синергетичний ефект: для бізнесу – отримання доступу до нових сегментів та прибутку; для ОМС – економія бюджетних коштів; для громади – підвищення якості послуг соціальної інфраструктури; створення додаткових робочих місць в новостворених об'єктах соціальної інфраструктури
Соціальне підприємництво	підприємницька діяльність, спрямована на інновативу, суттєву та позитивну зміну у суспільстві, тобто це прибутковий бізнес, який має соціальні цілі, і прибутки якого спрямовуються головним чином на розвиток цього бізнесу або на громадські справи. Соціальне підприємництво виконує соціальні функції та розвивається в тих сферах, де це неможливо для державних підприємств через дефіцит фінансування, а приватний сектор не зацікавлений через низьку рентабельність	підвищення соціокультурного рівня населення, зменшення соціальної напруги у суспільстві, швидке вирішення гострих соціальних питань ОТГ; створення робочих місць у тих сферах і для тих категорій населення, що є не привабливими для приватного бізнесу.

Примітка. Систематизовано автором

Утворення об'єднаних територіальних громад відкриває нові можливості залучення бізнесу до спільного вирішення місцевих питань. Без участі інвесторів, нових підходів в управлінні сьогодні практично неможливо реагувати на сучасні виклики суспільства. Саме тому, механізм державно-приватного партнерства набуває популярності серед територіальних громад в рамках реалізації нової регіональної політики в Україні, яка спрямована на підсилення спроможності територіальних громад на місцях самостійно та ефективно використовувати наявні ресурси для забезпечення безпосередніх потреб населення певної території. Так, окремі органи об'єднаних територіальних громад вже мають позитивний досвід впровадження проектів державно-приватного партнерства щодо управління соціальною інфраструктурою.

Розвиток партнерства об’єднаних територіальних громад і бізнесу обумовлюють наступні обставини: громада не має достатньо коштів для модернізації, обслуговування й розширення інфраструктури, яка знаходиться в комунальній власності; а більш ефективним власником завжди вважався приватний бізнес, а не органи місцевого самоврядування. Крім того, приватний власник має певний економічний інтерес – одержання прибутку та одержання конкурентних переваг за рахунок освоєння таких економічних ніш, які до того або не були представлені на ринку або знаходилися у винятковому володінні органів місцевого самоврядування. Майже всі дослідники наголошують (і ми приєднуємося до такого висновку), що одне з важливих завдань у рамках державно-приватного партнерства – таке узгодження інтересів учасників, яке дозволило б кожному з них реалізувати власні потреби з мінімальними втратами і одержати вигоди [10, с.52-57; 12, с.150].

У результаті спільних зусиль органи місцевого самоврядування і бізнесу державно-приватне партнерство одержує належний розвиток у довгостроковій перспективі, забезпечуючи високу ефективність для одних і стабільний дохід для інших. Це дозволить забезпечити економічне зростання при скороченні державних витрат, і при цьому державні функції виконуватимуться на більш високому рівні без шкоди національній безпеці і соціально-економічній стабільності. Крім того, утворюється безпрецедентний синергетичний ефект, який обумовить високі темпи якісного економічного зростання протягом довгострокового періоду.

Утворення об’єднаних територіальних громад відкриває нові можливості залучення бізнесу до спільного вирішення місцевих питань. У цьому контексту зупинимося на таких перспективних сферах, як розвиток рекреаційних об’єктів, сфера освіти, охорона здоров’я та розвиток об’єктів паркування.

Проекти державно-приватного партнерства щодо паркових зон та об’єктів рекреаційного призначення можуть стати інструментом органів

місцевого самоврядування щодо трансформації міської чи сільської території в бік наближення до високих стандартів якості життя, підвищення безпеки існування, збільшення зон відпочинку, зростання іміджу населеного пункту. У проектах державно-приватного партнерства щодо створення, реконструкції, обслуговування та управління органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть пропонувати різні локальні об’єкти:

– парки та зелені зони в населених пунктах;

– прилеглі водні об’єкти (озера, пляжі рік тощо);

– споруди на річках, пов’язані з використанням водних засобів, доків для спортивного та рекреаційного призначення;

– відкриті майданчики для дозвілля, спорту та відпочинку;

– закриті спортивні та рекреаційні капітальні споруди.

У проектах державно-приватного партнерства у сфері рекреації приватний партнер забезпечить:

– ефективне управління проектом та фінансування проекту державно-приватного партнерства;

– залучення знань з конкретної сфери, як наслідок – краще задоволення клієнтів та підвищену якість послуг для населення;

– передачу в субпідряд окремих видів діяльності ;

– маркетинг та рекламу об’єкта державно-приватного партнерства та послуг у ньому.

У сфері надання освітніх послуг проекти державно-приватного партнерства можливо застосовувати шляхом передачі в концесію навчальних закладів, укладання угод з управління освітніми послугами та інвестиційних договорів. Приватний партнер має можливості у процесі реалізації проекту в сфері освіти проводити навчання персоналу та підготовки кадрів. Одночасно участь у соціально значущих проектах підвищує репутацію приватного партнера в суспільстві. Держава за рахунок нових моделей управління сферою освіти забезпечить виконання стандартів якості освітніх послуг та

контроль, зростання рівня освіти в країні в цілому, реформування системи освіти [21, с.24].

Експлуатація майданчиків для паркування дозволяє приватному партнерові отримати дохід з таких джерел, як плата за послуги паркування та від експлуатації прилеглих комерційних площ. Участь приватного партнера в розвитку об’єкта паркування може забезпечити додаткові варіанти фінансування та експлуатаційну гнучкість для досягнення цілей проекту. У цьому випадку ключові вигоди від державно-приватного партнерства для публічного партнера так: швидке залучення коштів; зниження витрат проекту; доступ до альтернативних джерел фінансування; передача і розподіл ризиків; гнучка система ціноутворення; вища якість послуг [21, с.24].

Модель розвитку державно-приватного партнерства в цілях розвиту соціальної інфраструктури об’єднаних територіальних громад представлена на рис. 3.2. Напрями застосування державно-приватного партнерства як інструмента розвитку соціальної інфраструктури об’єднаних територіальних громад, перелічені вище, не є вичерпними і можуть бути доповнені проектами у сферах охорони здоров’я, культури, в спорті.

Триває процес об’єднання територіальних громад, і питання надання населенню всього комплексу якісних послуг набуває неабиякої актуальності. Без участі інвесторів, нових підходів в управлінні сьогодні практично неможливо реагувати на сучасні виклики суспільства.

Таке партнерство є одним з варіантів вирішення проблем збиткових комунальних підприємств, забезпечення населення якісними соціальними послугами в повному обсязі тощо. Водночас його ефективність і результативність не є гарантованою і вимагає ретельної підготовки з боку держави і дотримання принципів, які дозволять досягти поставлених цілей.

Ми вважаємо, що запропоновані основні стратегічні напрями розвитку державно-приватного партнерства як ефективної форми взаємодії органів місцевого самоврядування і бізнесу дозволять кожній стороні партнерських відносин отримати власні переваги і вигоди.

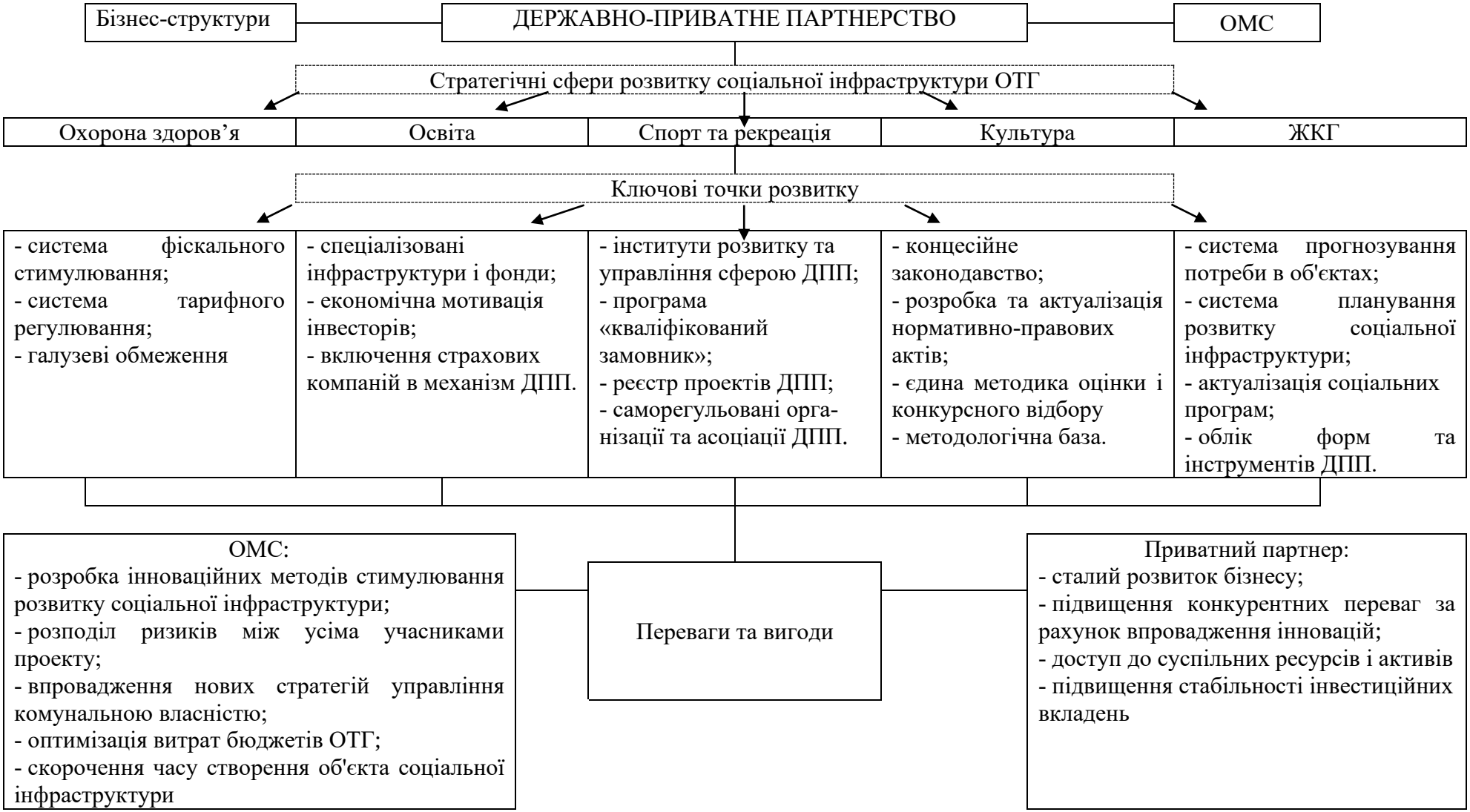

Рисунок 3.2 - Модель державно-приватного партнерства у розвитку сільської соціальної інфраструктури

Примітка: складено автором.

Таким чином, державно-приватне партнерство є одним з дієвих способів реалізації управління соціальною інфраструктурою.

Органи місцевого самоврядування та територіальні громади можуть також розвивати створення соціальних підприємств як інструменту підтримки соціальної інфраструктури. Соціальне підприємництво допомагає надавати публічні послуги в новий спосіб та задовольняти потреби громади; створювати робочі місця; збагачувати професійний досвід людей, які працюють у соціальних підприємствах, задля подальшого працевлаштування за сучасних ринкових умов; розвивати громади, залучаючи до громадського життя соціально вразливі та маргіналізовані групи населення, забезпечуючи їх членів роботою; розширювати активність громадян, які можуть самостійно розв’язувати свої проблеми та брати відповідальність за своє життя; посилювати увагу до соціально незабезпечених груп населення, не стільки надаючи їм благодійну допомогу, скільки забезпечуючи їх корисною соціально значущою роботою; відроджувати сільські території і поліпшувати їх соціальну інфраструктуру тощо. Соціальне підприємництво має декілька визначень. Зокрема, це може бути як діяльність громадської організації, що надає комерційні послуги бідним верствам населення, так і приватний бізнес, що віддає частину своїх прибутків на розв’язання соціальних проблем. Соціальне підприємництво може мати також гібридну форму, коли громадські організації та бізнес об’єднуються для спільної діяльності, використовуючи кошти для вирішення проблем.

На нашу думку, соціальне підприємництво доцільно використовувати у тих галузях соціальної інфраструктури, які є не привабливими для приватного сектору: створення різних соціальних центрів (не комунальної власності) для людей, що опинились у складних життєвих обставинах; прибирання територій; соціальні магазини; громадські ресторани тощо. Залучення соціально незахищених прошарків населення (які також є непривабливими для приватного бізнесу) до роботи на соціальному підприємстві веде до зниження соціальної напруги у суспільстві через

зростання трудових доходів, а отже означає розширення можливостей для забезпечення добробуту людей та підвищення якості життя.

Третім інструментом, який пропонуємо включити в систему управління соціальною інфраструктурою об’єднаних територіальних громад є фандрейзинг та краудфандинг (народне фінансування). На нашу думку, важливим інструментом багатоканального фінансування установ соціальної інфраструктури об’єднаних територіальних громад може бути також фандрейзинг – процес залучення грошових коштів та інших ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних тощо) для реалізації різного роду проектів (як правило, соціальних) та / або підтримання існування передусім неприбуткових організацій. Основними завданнями фандрейзингу об’єктів соціальної інфраструктури об’єднаних територіальних громад є: пошук потенційних донорів; обґрунтування потреб організації відповідно до інтересів потенційних донорів та рівня розуміння ними проблем цієї організації; постійна робота з потенційними донорами (формування, підтримка і розвиток взаємовигідних зв’язків); формування громадської думки про необхідність та корисність підтримки діяльності об’єктів соціальної інфраструктури.

В рамках фандрейзингу можуть використовувати різні методи для досягнення своїх цілей, а саме: участь у спільних проектах і отримання цільового фінансування за програмами міжнародних організацій; участь у проектах, фінансованих державою; організація спеціальних заходів щодо збору коштів (благодійних вечорів, аукціонів, концертів, спортивних змагань); залучення волонтерів; особисті зустрічі; використання ресурсів Інтернету; краудфандинг тощо.

Краудфандинг активно розвивається в умовах існування соціальних мереж та сприяє перетворенню ресурсів домогосподарств у фінансовий капітал. Це відбувається в результаті колективної співпраці громадян, які добровільно об’єднують власні фінансові ресурси в межах віртуальної мережі з метою фінансування певної ідеї. Формування необхідних обсягів

фінансових ресурсів здійснюється самостійно (за допомогою веб-сайту проекту), або на основі спеціально створених краудфандингових платформ, які акумулюють подібні проекти.

Цей інструмент вже давно використовується в багатьох країнах світу і набирає все більшої популярності в Україні. Для розвитку вітчизняної фінансової системи важливим є створення державної краудфандингової платформи, яка забезпечить залучення громадськості до вирішення суспільно значущих завдань, покращить дієвість приватно-державного партнерства та визначить новий стан економічних відносин в межах тріади «влада, бізнес, суспільство». Він може бути реалізований і на базі на об’єднаних територіальних громад (наприклад, на базі діючої у громаді громадської організації). Цей інструмент використовується для фінансування як комерційних, так і соціальних проектів. Наприклад, це може бути збір коштів на оновлення музею або збір коштів на організацію нового парку відпочинку для людей. Не існує ніяких обмежень щодо ідей соціальних проектів, які можуть отримати фінансування. Водночас ці проекти мають бути привабливими для широкого загалу. Перевагами народного фінансування (crowdfunding) є: повна свобода вибору ідей проектів для фінансування; необмеженість у просторі (можуть бути залучені кошти з усього об’єднаних територіальних громад або декількох об’єднаних територіальних громад, декількох регіонів чи навіть країни); можливість фінансування проектів, на які немає коштів у бюджеті; широке залучення громадськості до вирішення важливих соціальних проблем тощо [4, с.73].

Для цього пропонуємо наступну схему управління реалізацією проектами розвитку соціальної інфраструктури, в якій виділено напрями координації відповідних суб’єктів (рис.3.3).

Для розвитку у об’єднаних територіальних громад соціального інвестування вважаємо за потрібним створення спеціалізованого суб’єкту – наприклад громадської організації Ради соціального інвестування (альтернативні назви – фонд/центр соціального інвестування,) -

координаційний інструмент застосування засобів, щодо вирішення соціальних проблем. До його функцій належить збір та інвестування коштів донорів (домогосподарств, суб'єктів господарювання, фінансових установ) у розвиток потенціалу місцевих громад та об'єкти соціальної і комунальної інфраструктури (школи, дитячі садки, водогони, амбулаторії та фельдшерсько-акушерські пункти, клуби, житло для переселенців тощо) [22]. Зазначимо, що такі ради можуть бути створені як в кожній об'єднаній територіальній громади, так і об'єднувати ресурси декількох.

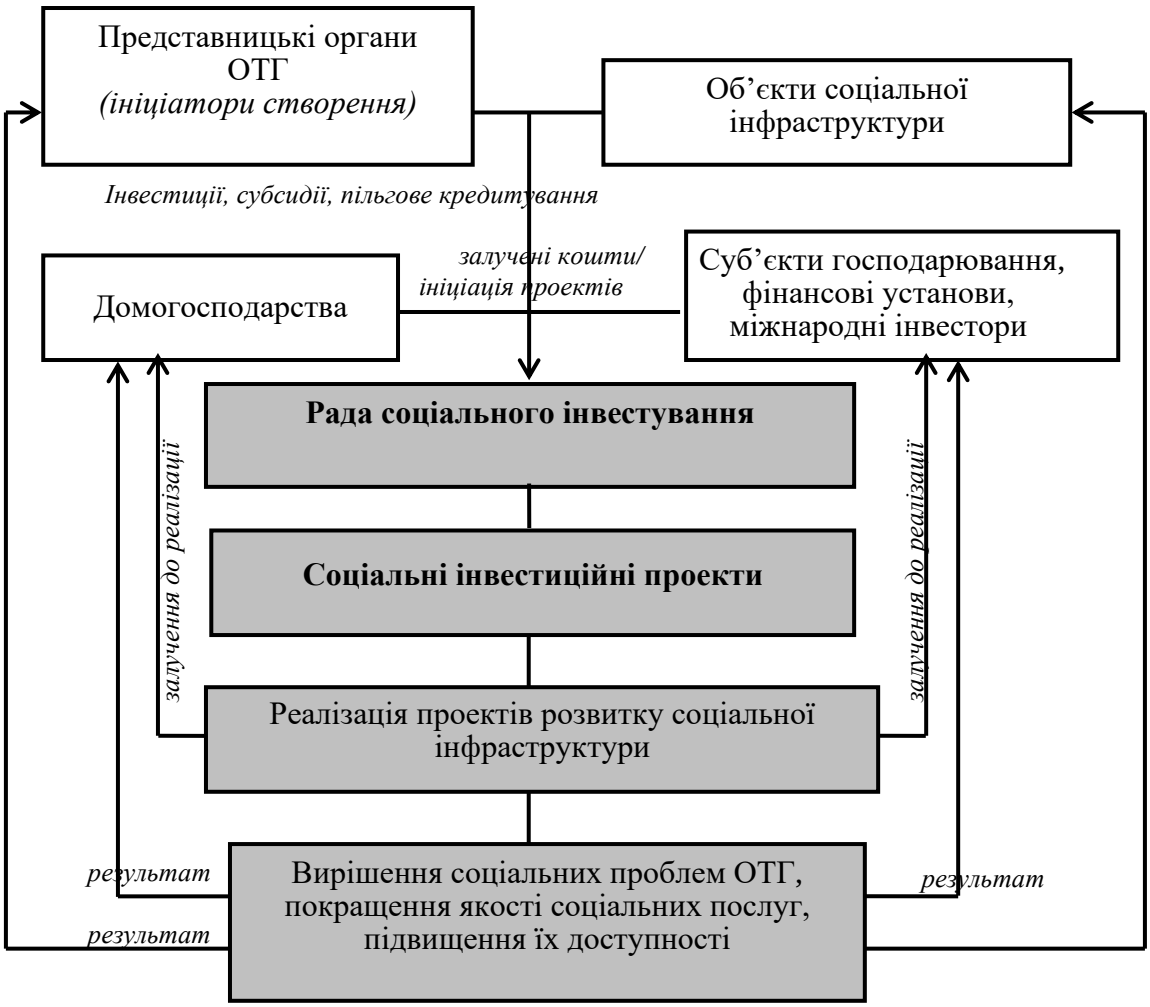

Рисунок 3.3 - Модель розвитку краудфандингу для реалізації проектів розвитку соціальної інфраструктури об'єднаних територіальних громад
Примітка. Складено автором.

Інструменти краудфандингу та соціального інвестування пропонуємо поєднувати із впровадженням громадського бюджету, до якого можуть

входити бюджет громадської участі, батьківський фонд, конкурс міні-проектів, програма сприяння ОСББ, програма сприяння розвиткові культури, спорту, молодіжної політики та туризму. Громадський бюджет (бюджет участі) об'єднаної територіальної громади – це частина бюджету об'єднаної територіальної громади, обсяг якого визначається щорічно згідно з рішенням сесії ради на відповідний рік та спрямовується на реалізацію проектних пропозицій, які перемогли під час голосування мешканців об'єднаної територіальної громади. Такий бюджет може бути затверджений у розмірі 1 % від бюджету розвитку, але не менше ніж 3 млн. грн. Наприклад, батьківський фонд передбачає, що батьки тепер самостійно вирішуватимуть, на що буде витрачено кошти із цього фонду (наприклад, на поліпшення умов для організації освітнього процесу, благоустрій територій, озеленення, облаштування дитячих ігрових і спортивних майданчиків). Вважаємо, що такий механізм фінансування розвитку соціальної інфраструктури може бути використаний і на рівні об'єднаних територіальних громад.

Проведений аналіз офіційних сторінок об'єднаних територіальних громад у Хмельницькій області засвідчив про наявність модулю «Електронні петиції», однак кількість поданих петицій є низькою. Однією з причин ми бачимо в тому, що громада не бачить можливостей (і в першу чергу фінансових) для їх реалізації. Наявність громадського бюджету буде стимулювати населення до ініціації різних проектів у соціальній сфері, адже буде бачити підґрунтя та реальну можливість вирішення ключових проблем. Враховуючи, що жодна з об'єднаних територіальних громад в Хмельницькому районі на сьогодні не використовує бюджет участі, розглянуто послідовність та практичні аспекти реалізації цього механізму на практиці (табл.3.3).

Слід зазначити, що важливим аспектом впровадження бюджету участі в діяльність об'єднаних територіальних громад є факт регулярного надання органами місцевого самоврядування детальної та прозорої інформації щодо напрямів і методів імплементації бюджету. Громада має право вимагати

спеціальні дані та додаткову інформацію задля досягнення необхідного рівня прозорості.

Таблиця 3.3. Етапи впровадження бюджету участі в діяльність об'єднаних територіальних громад

Етап	Основні процедури
1	2
1. Розробка та розповсюдження методики організації системи учасницького бюджетування.	Проведення семінарів та нарад щодо методології впровадження партисипативного бюджету Навчання представників громади організаційним навичкам задля проведення зустрічей та консультацій із громадянами
2. Розробка матеріалів, спрямованих на зміцнення потенціалу та підвищення обізнаності для груп громадянського суспільства і представників громади з метою розвитку ефективного і взаємовигідного співробітництва.	Проведення інформаційної кампанії та навчання авторів проектів. Розвиток компетенцій, нарощування потенціалу, тренінги для громадян та ключових учасників процесу партисипативного бюджетного регулювання.
3. Формування робочої групи з питань підготовки бюджету участі з числа представників громадськості та представників органів місцевого самоврядування для започаткування та впровадження системи учасницького бюджетування.	Проведення переговорів між групами й учасниками з метою забезпечення рівного представництва інтересів всіх членів громади, обговорення локальних і тематичних пріоритетів. Обрання учасниками їх представників для участі в регулярних зборах місцевого бюджетного комітету. Загальне визначення пріоритетів розвитку ОТГ. Оцінка технічних та фінансових можливостей імплементації прийнятих рішень
4. Підготовка робочою групою з питань бюджету участі проекту рішення щодо затвердження Положення про бюджет участі	Проведення переговорів з ОМС. Визначення напрямів використання коштів відповідно до методології партисипативного бюджету Затвердження проекту партисипативного бюджету. Презентація проекту партисипативного бюджету.
5. Підготовка та проведення практичних заходів для підтримки Бюджету участі	Проведення громадських слухань, тематичних виступів, інших інформаційних заходів, розвиток інформаційних ресурсів. Популяризація ідеї учасницького бюджетування шляхом активного залучення мас-медіа та через соціальні мережі
6. Збір заявок у формі проектних пропозицій, що претендують до включення у Бюджет участі	Організації ітеративного, скриньової, прямого збору проектів. Заповнення бланків аналізу проекту, реалізація якого відбуватиметься за рахунок коштів Бюджету участі
7. Відбір проектних пропозицій.	Визначення напрямків використання коштів бюджету участі, підготовка аналітичних матеріалів для висновків щодо можливості винесення заявки на громадське голосування.
8. Збір пріоритетних заявок в єдину бюджетну пропозицію, включення проектів у вигляді окремої (окремих) бюджетних програм до видаткової частини місцевого бюджету.	Погодження складу видатків бюджету участі на комісії, затвердження на сесії Призначення головних розпорядників, подання бюджетних запитів
9. Реалізація проектів.	Деталізація інвестиційних планів Підготовка технічних планів і контрактів Реалізація Проектів за рахунок коштів бюджету участі
10. Оприлюднення та громадське обговорення результатів реалізації проектів Бюджету участі.	Моніторинг виконання партисипативного бюджету

Примітка. Систематизовано автором.

У зв'язку з цим нами представлено модель механізму обговорення проектів соціального розвитку через громадських бюджет зображена на рис. 3.4.

Громадську пропозицію (зареєстровану безпосередньо ініціаторами з боку громадськості на сайті) затверджують електронним голосуванням (або збором необхідної кількості підписів), результати оприлюднюють на сайті. Запровадження технології бюджету участі у напрямі вдосконалення об’єктів соціальної інфраструктури матимуть соціальний ефект – активізують дії громадськості у сфері розвитку прозорого результативного діалогу громадськості та представницьких органів, зроблять цей процес взаємовідповідальним та взаємовигідним і водночас сприятимуть вирішенню ключових соціальних питань об’єднаних територіальних громад.

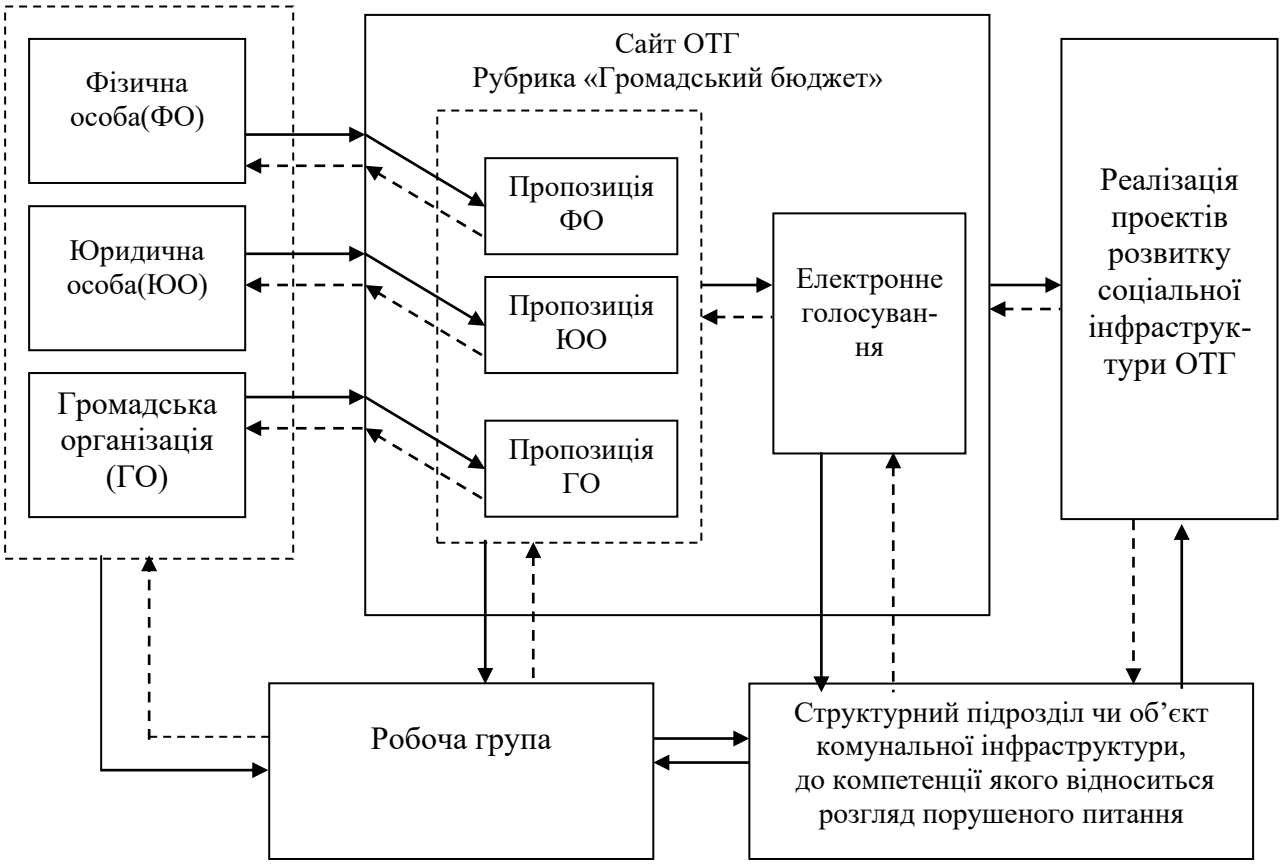

прямий зв'язок;

зворотній зв'язок

Рисунок 3.4 - Схематична модель механізму обговорення проектів/громадських петицій для реалізації через громадський бюджет

Примітка. Запропоновано автором.

Впровадження інструменти бюджету участі забезпечить підвищення ефективності розподілу суспільних ресурсів. Для органів місцевого самоврядування ефект полягатиме у збільшенні можливостей для громадян щодо підвищення їх політичної та соціальної свідомості, збільшення прозорості задля скорочення корупції та бюрократичної неефективності. Ефект для громадян полягатиме у забезпечення прямого взаємозв'язку між участю у процесі бюджетування та якістю суспільних благ, що надаються органами місцевого самоврядування; збільшенні можливостей для вирішення соціальних проблем.

Таким чином, пропонується в стратегії та програмах розвитку соціальної інфраструктури об'єднаних територіальних громад запровадити інструменти та механізми реалізації окремих заходів соціальної політики через: більш широке залучення бізнесу, в тому числі залучення в якості учасників ДПП та соціального підприємництва, посередників у народному фінансуванні (crowdfunding); розвиток і просування соціального підприємництва у всіх галузях соціальної сфер; більш широке використання інструментарію народного фінансування (crowdfunding) для реалізації соціально важливих, однак менш пріоритетних для соціальних заходів; впровадження «громадського бюджету».

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі подано теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання удосконалення державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури. Отримані в процесі дослідження результати дають змогу сформулювати висновки і внести пропозиції, що мають теоретичне й практичне значення.

1. На основі критичного аналізу літературних джерел встановлено, що сільська соціальна інфраструктура – це комплекс галузей невиробничої сфери, що забезпечують задоволення соціальних, побутових і культурних потреб населення певної громади у процесі здійснення основних видів діяльності. У найзагальнішому вигляді соціальну інфраструктуру поділяють на соціально-побутову і соціально-культурну частини. Соціально-побутова інфраструктура спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти (через побутове середовище), задоволення її потреб в належних умовах життя. Соціально-культурна інфраструктура сприяє відтворенню духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) і в значній мірі фізичних властивостей індивіда, формуванню його як економічно активної особистості, яка відповідає певним вимогам суспільства до якості робочої сили.

2. Відзначено, що державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури – це систематично здійснюваний цілеспрямований вплив відповідних інститутів на стан і розвиток соціальної інфраструктури певної громади, суспільної системи, суспільних процесів, на свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою реалізації державної соціальної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, в інтересах оптимального функціонування та розвитку інститутів громадянського суспільства та соціальної держави. Засобом реалізації стратегічних пріоритетів регіонального розвитку соціальної інфраструктури виступають відповідні цільові програми.

3. Проведене дослідження особливостей управління соціальною інфраструктурою на прикладі сільських територій Хмельницького району (Чорноострівській селищній ОТГ, Розсошанській сільській ОТГ, Гвардійській сільській ОТГ, Лісовогринівецькій сільській ОТГ, Олешинській сільській ОТГ). Аналіз демографічного та соціально-трудового розвитку вказаних ОТГ дозволив виокремити такі проблеми їх розвитку: скорочення населення району за рахунок низької народжуваності та високої смертності населення; старіння населення району, відтік молодих сімей до обласного центру, інших регіонів та країн з метою пошуку кращих умов праці; низька підприємницька активність населення району.

5. Проаналізовано тенденції розвитку мережі закладів соціальної сфери, що функціонують на території ОТГ в Хмельницькому районі. Визначено основні проблеми в розвитку соціальної інфраструктури: необхідність оптимізації мережі закладів соціальної інфраструктури; недостатнє фінансування галузей соціальної сфери; нерівномірність доступу населення до закладів соціальної сфери; застаріла матеріально-технічна база; дефіцит кваліфікованих кадрів у зв’язку із непривабливістю праці у сільській місцевості; відсутність інноваційних процесів в модернізації галузей тощо. Зазначене вказує на необхідність розробки дієвих заходів щодо надання соціальних послуг населенню, і в першу чергу, такі заходи повинні здійснюватись через місцеві програми, які на сьогоднішній день розроблені не в усіх ОТГ і не в усіх сферах. Зокрема, вказані ОТГ мають значний туристичний потенціал (наявні унікальні архітектурні та культурні пам’ятки), який не реалізується в повній мірі через нерозвинену транспортну інфраструктуру та залишковий принцип фінансування відповідних туристичних об’єктів. Врахування зовнішніх і внутрішніх факторів, що загрожують реалізації потенціалу громад, допоможе об’єктивно зважити потенціал її соціально- економічного розвитку та визначити пріоритетні галузі, у тому числі соціальної інфраструктури.

6. Обґрунтовані практичні рекомендації з удосконалення державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури у процесі децентралізації соціальних повноважень і зобов'язань. Удосконалення управління розвитком соціальної інфраструктури на базовому рівні місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади та об'єднання територіальних громад як основи для забезпечення посилення спроможності органів місцевого самоврядування до вирішення питань місцевого значення має знайти своє вираження у таких аспектах, як: посилення дієвості механізмів підтримки розвитку соціальної інфраструктури; створення кращих умов для об'єднання зусиль, ресурсів органів місцевого самоврядування, громадських організацій та об'єднань, бізнесу для забезпечення розвитку територіальних об'єктів соціальної інфраструктури; зміцнення конкурентоспроможності об'єктів соціальної інфраструктури комунальної власності.

7. Визначено пріоритетні інструменти державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури на засадах взаємодії органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадськості. До них віднесено: залучення бізнесу в реалізацію інфраструктурних проектів, в тому числі у якості учасників державно-приватно партнерства та соціального підприємництва; розвиток і просування соціального підприємництва у всіх галузях соціальної сфери; використання інструментарію народного фінансування (фандрейзинг та краудфандинг) для реалізації соціально важливих проектів; впровадження «громадського бюджету». У роботі представлено модель розвитку краудфандингу для реалізації проектів розвитку соціальної інфраструктури об'єднаних територіальних громад, охарактеризовано етапи впровадження бюджету участі в діяльності об'єднаних територіальних громад, алгоритм обговорення проектів/громадських петицій для реалізації через громадський бюджет.

Опрацьовані практичні аспекти державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури можуть бути використані при

вдосконаленні механізмів управління потенціалом розвитку об’єднаних територіальних громад, розробці відповідних програм та планів розвитку окремих галузей соціальної сфери на базовому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алымов А.Н, Богаченко В.А. Социальная інфраструктура: вопросы теории и практики. К.: Наукова думка, 1982. 336 с.
2. Амосов О. Ю. Інвестиції в розвиток аграрної сфери економіки: аналіз, тенденції, шляхи регулювання. *Держава та регіони. Серія: "Економіка",* № 5. 2009. С. 155-162
3. Амоша О.І., Качура С.М., Дегтярьова В.М. та ін. Проблеми використання програмно-цільового методу в бюджетному процесі. *Економіка промисловості.* 2004. №3. с.3-9.
4. Башинський Т. В. Елементи та функції системи механізмів формування та реалізації соціальної політики держави. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2016. Ч. 2. Вип. 6. С. 7176.
5. Белокрилова О.С., Бочков А.А. Перспективы посткризисной модернизации экономики России. *Экономический вестник Ростовского государственного университета.* 2008. Т. 6. № 4. С. 36-44
6. Бєлявцев М.І. Інфраструктура товарного ринку. К.: Центр навч. літ., 2005. 416 с.
7. Білопольська В.М., Чурікова К.О. Програмно-цільовий метод: наукове обґрунтування необхідності його використання в управлінні бюджетними ресурсами великого промислового регіону. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності.* 2011. №3. С. 55-63
8. Біттер О.А. Рівень життя сільського населення : проблеми і перспективи. Львів, Вид-во НВФ "Українські технології", 2005. 288 с.
9. Бобровська О.Ю. Системні організаційні перетворення в соціальній сфері як ключовий чинник соціального розвитку URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Ttpdu/2013_1/Bobr_s.pdf
10. Брайловський І. А. Інтереси та переваги в проектах державно-приватного партнерства. *Економічний аналіз:* зб. наук. праць. Тернопіль, 2013. Т. 14. № 2. С. 52-57.

11. Важенин С.Г. Социальная инфраструктура народнохозяйственного комплекса: (Политэкономический аспект регионального развития). М.: Наука, 1984. 172 с.
12. Вайсман Е. Я. Механізм залучення інвестицій в економіку регіону на основі державно-приватного партнерства. *Інвестиції: практика та досвід.* 2014. № 6. С. 149-153.
13. Витренко Н.М. Социальная инфраструктура Украины: оценка уровня и перспектив развития. К.: Наук. думка, 1993. 144 с.
14. Голован А.В. Зростання матеріального добробуту і культурного рівня українського народу за роки Радянської влади. К., 1958. 32 с.
15. Гриненко А. М. Соціальна політика: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. К.: КНЕУ, 2003. 309 с.
16. Давыдова Н.М., Тихонова Н.Е. Методика расчета ресурсной обеспеченности при анализе социальной стратификации. *Социологические исследования.* 2006. № 2. С. 29-41
17. Данилишин Б.М., Куценко В.І. Культурно-освітня сфера як соціальна база підтримки ринкової трансформації в Україні. К.: РВПС України НАН Украни, 1999. 122 с.
18. Дерега В.В. Соціальна і гуманітарна політика : навчальний посібник. Миколаїв, 2012. 152 с.
19. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері; В.М. Геєць, О.І. Амоша, Т.І. Приходько та ін.; під. В.М. Гейця. Київ: Наукова думка, 2008. 384 с.
20. Димченко О.В. Роль програмно-цільових механізмів удосконалення бюджетного процесу в реформуванні житлово-комунального господарства. *Економіка та держава.* 2010. № 6. С. 40-44.
21. Доценко-Білоус Н. Секторальний огляд у сфері паркування. Київ, 2015. 24 с.

22. Дяченко Б. Шляхи досягнення соціального компоненту сталого розвитку. Бюро соціальних та політичних розробок URL: https://bureau.in.ua/images/Sotsialnyj-komponent-stalogo-rozvytku.pdf
23. Економічна енциклопедія: у 3 т. ; ред. рада: Б.Д. Гаврилишин (голова) та ін. К.: Академія; Тернопіль: Акад. нар. хоз-ва, 2000 2002. Т. 1: А (Абандон) К (Концентрація виробництва); редкол. т.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. 2002. 864 с.
24. Євдокименко В.К., Садова У.Я., Шевчук Л.Т. Соціальна інфраструктура Карпатського регіону: пошуки перспективи розвитку. Чернівці: “Прут”, 1995. 80 с
25. Залізко В. Д. Стратегія соціально-економічного розвитку сільських територій у контексті зміцнення економічної безпеки України : дис. … д-ра. економ. наук : 08.00.03. Інститут аграрної економіки. Київ, 2015. 508 с.
26. Залізко В. Д. Сільські території України: стратегічні пріоритети розвитку в контексті зміцнення економічної безпеки : монографія. Національний університет ДПС України. Ірпінь : НУДПСУ, 2014. 502 с.
27. Іванова Т.В. Державне управління сталим екологічним розвитком України та її регіонів у системі раціонального природокористування: теорія, методологія, перспективні напрями: моногр. К.: Вид-во ТОВ “Юго-Восток, ЛТД”, 2011. 398 с.
28. Классификация и состав инвестиционных проектов. *Инвестиции, биржи, финансы*. URL: http://pacug.org/?p=20.
29. Клиновий Д.В. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка України: Навч. посібник; за науковою редакцією Л.Г. Чернюк. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 718 с.
30. Комаров М.П. Инфраструктура регионов мира: учебник. М.: Изд-во Михайлова В.А., 2000. 374 с.
31. Кочерга А.И., Мазарами А.А. Народнохозяйственный комплекс и социальные проблемы. М.: Мысль, 1981. 271 с.

32. Кульчицький М.І. Формування та виконання бюджету за програмно-цільовим методом. *Фінанси України.* 2018. № 2. С. 78-83.
33. Ларіна Н. Б. Соціальна політика в наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених. *Теорія та практика державного управління.* 2014. Вип. 4. С. 219-226.
34. Лібанова Е.М. Соціальна стратифікація українського суспільства: спроба статистичного визначення та вимірювання. *Український соціум.* 2003. № 1 (2). С. 146-164
35. Лісовий А. В. Державне регулювання розвитку сільських територій: теорія, методологія, практика: автореф. дис. … д-ра економ. наук.: спец. 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством”. К., 2009. 38 с
36. Луценко І. О. Система управління стійким розвитком сільських територій: порівняння вітчизняного та європейського досвіду. *"EUREKA: Social and Humanities"*, Tallinn, 2016. № 6. С. 10-14.
37. М. Хараева Сущность социальных инвестиций как экономической категории. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. URL: http://jurnal.org/articles/2009/ekon28.html
38. Майстро С.В. Державне регулювання аграрного ринку України в умовах глобалізації: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2009. 40 с.
39. Максюта А.А. Ключові напрями бюджетної реформи в Україні. *Доповіді, виступи міжнар. наук.-прак. конфер.* «Бюджетна реформа в Україні: проблеми та шляхи їх розвязання». К. : НДФІ, 2001. С. 158-162.
40. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК.* 2008. № 5. С. 51 58.
41. Мамедов О.Ю. Кризис, экономисты и ... народ. *Экономический вестник Ростовского государственного университета.* 2008. Т. 6. № 3. С. 5-10.

42. Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання; відп. ред. д.е.н. Богиня Д.П. К.: Парламентське вид-во, 1998. 256 с.
43. Мельник С.А. Управління регіональною економікою: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2000. 124 с.
44. Мочерний С. В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1.;Редкол.: С. В. Мочерний та ін. К.: Видавничий центр Академія, 2000. 864 с.
45. Ніколенко Ю.В. Основи економічної теорії. Підручник. Київ: ЦУЛ, 2003. 540 с.
46. Ольхін А.Б. Генеза розуміння терміну соціальна політика в радянській та сучасній українській історичній науці. *Історичні політологічні дослідження*. Т. 1-2(43-44), 2010 р. С. 64-69 URL: politics.ellib.org.ua
47. Орлатий М. К. Статут сільської територіальної громади як основа самоврядування. *Економіка АПК.* 2011. № 7. С. 109-113.
48. Павлов О. І. Модель управління сільськими територіями України: просторовий вимір. *Держава та регіони. Науково-виробничий журнал.* Серія: Економіка та підприємництво. 2019. № 3. С. 114-118.
49. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 360 с.
50. Паламарчук М.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії: Посібник для викладачів економічних і географічних факультетів вузів, наукових працівників, аспірантів. К . Знання 1998. 416 с.
51. Прокопа И. Депрессивные сельские территории: методические основы определения. *Экономика Украины.* 2007. № 8. С. 61-70.
52. Прокопа І.В. Соціальна інфраструктура села: формування нового механізму розвитку. К.: Ін-т економіки НАН України, 1996. 171 с.
53. Регіони України: статистичний збірник; за ред. О. Г. Осауленка. У 2 ч. Ч. 1. К, 2009. 368 с.
54. Саблук П. Розвиток сільських територій запорука відродження аграрної України. Вісник аграрної науки. 2006. №5. С 21-23.

55. Семенда Д.К. Аграрна економіка. Підручник. Умань, 2005 318 с.
56. Синельников А.Г. Социальная инфраструктура: вопросы теории и практики. Спб.: 2003.
57. Социально-экономическая география Украины; Под ред. проф. О.И. Шаблия. Львов: Світ, 1994. 638 с.
58. Соціальні результати державних програм: теоретико-методологічні та прикладні аспекти оцінювання : монографія ; за ред. Е. М. Лібанової ; Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Умань : Видавець «Сочінський», 2012. 312 с.
59. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручник. К.: Вікар, 2006. 396 с.
60. Уркевич В. Ю. Про категорію «сталий розвиток сільських територій». *Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (2122 трав. 2010 р.). Біла Церква : БНАУ, 2010. С. 24-26.
61. Філяк М. С. Система показників у механізмі регулювання стійкого розвитку території : дис. … докт. екон. наук: 08.00.03. Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Львів., 2016. 238 с.
62. Шаров Ю. П. Стратегічне планування в муніципальному менеджменті. Концептуальні аспекти. К. : Вид-во УАДУ, 2001. 302 с.
63. Шекшуєв Державне регулювання економіки: Тексти лекцій (для студентів усіх форм навчання спеціальностей 6.050100 -«Економіка підприємства», «Облік і аудит») / Авт.: Шекшуєв О.А., Данильченко Є.П., Островський І.А.,Кожокіна К.О. Харків: ХНАМГ, 2008. 120 с
64. Шпильова Ю. Б. Основні напрями розвитку і розміщення соціальної інфраструктури в умовах транзитивної економіки : автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.10.01. К., 2006 . 20 с.
65. Якуба К. І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України. URL: http//www.iae. kiev.ua.

66. Adamowicz M. (2000): Rola polityki agrarnej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich. Rocz. Nauk. SERiA 2. P. 69-81.
67. Baum R. (2000): Przesłanki zrównoważonego rozwoju gospodarstw rolnych. Rocz. Nauk. SERiA 2, 5: p. 42-47.
68. Bourguignon F. Decomposable income inequality measures. *Econometrica*. 1979. Vol. 47. № 4. P. 901-920.
69. Hahnel R. Green Economics: Confronting the Ecological Crisis. NewYork:ME Sharpe Inc., 2010. 280 p.
70. Krishans Z. Development Mathematical Basics of LTS Sustainable Development Dynamic Management; A. Mitule, Y. Merkuryev et al. Dynamic Management of Sustainable Springer-Verlag London Limited 2011.
71. Lozynska I. Organizational mechanism of the model establishment for meat and dairy production system in agricultural enterprises. *Young Scientist USA*. 2015. №2. P.1215.
72. Lucas R. Supply-side economics: an analytical review. *Oxford Economic Papers*. 1990. Vol. 42. P. 293-316.
73. Paul N. Rosenstein-Rodan The New International Economic Order, 1981. P.121.
74. Sen A. Development as Freedom. Oxford : Oxford University Press, 1999. 366 p.
75. Shorrocks A. F. The Class of Additively Decomposable Inequality Measures. *Econometrica*. 1980. Vol. 48. № 3. P. 613-625.
76. Spindler E. A. Geschichte der Nachhaltigkeit Vom Werden und Wirken eines beliebten Begriffes. *IHK*. URL: http://www.nachhaltigkeit.info.
77. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020. *Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi*. URL: http://www.minrol.gov.pl/Informacje-branzowe/Strategia-zrownowazonego-rozwoju-wsi-rolnictwa-i-rybactwa-na-lata-2012-2020.

78. Takayama E. Poverty, Income Inequality and Their Measures: Professor Sen's Axiomatic Approach Reconsidered. *Econometrica*. 1979. Vol. 47. № 3. P. 747-759.

79. Zalizko V. D. Risk in the food economy theory and practice. Methodology for integral estimation of Ukrainian agriculture efficiency : monograph has been prepared under the Multi-Annual Programme 2015-2019 “The Polish and the EU agricultures 2020. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa, 2017. P. 183-195.

Виконав: студент магістратури за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування заочної форми навчання _____ С.А. Бойко

Науковий керівник:
професор кафедри публічного управління та адміністрування, д.е.н., доцент _____ А.Д. Войцещук

Робота допущена до захисту:
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування, д.держ.упр., доцент _____Е.В. Щепанський